

ÜRO PUUETEGA INIMESTE ÕIGUSTE KONVENTSIOONI EESTI ESIMENE ARUANNE

Mitteametlik tõlge

ÜROle esitatud versioon on inglise keelne ja kättesaadav Välisministeeriumi kodulehelt:
http://www.vm.ee/sites/default/files/content-editors/legal/uncrpd_initial_report_for_submission_estonia_13.11.2015.pdf

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
I ÜLDSÄTTED	4
Artikkel 1. EESMÄRK	4
Artikkel 2. MÕISTED.....	6
Artikkel 3. ÜLDISED PÕHIMÕTTED ja Artikkel 4. ÜLDISED KOHUSTUSED.....	7
II ERIÕIGUSED	9
Artikkel 5. VÕRDSUS JA MITTEDISKRIMINEERIMINE.....	9
Artikkel 8. TEADLIKKUSE TÕSTMINE	12
Artikkel 9. JUURDEPÄÄSETAVUS.....	13
Artikkel 10. ÕIGUS ELULE	15
Artikkel 11. OHUOLUKORRAD JA HUMANITAARSED ERIOLUKORRAD	16
Artikkel 12. VÕRDNE TUNNUSTAMINE SEADUSE EES	17
Artikkel 13. JUURDEPÄÄS ÕIGUSEMÕISTMISELE	18
Artikkel 14. VABADUS JA ISIKUPUUTUMATUS	19
Artikkel 15. KAITSE PIINAMISE JA JULMA, EBAINIMLIKU VÕI ALANDAVA KOHTLEMISE JA KARISTAMISE EEST	21
Artikkel 16. KAITSE ÄRAKASUTAMISE, VÄGIVALLA JA VÄÄRKOHTLEMISE EEST	22
Artikkel 17. ISIKUPUUTUMATUSE KAITSE.....	23
Artikkel 18. LIIKUMISVABADUS JA KODAKONDSUS.....	24
Artikkel 19. ISESEISEV ELU JA KOGUKONDA KAASAMINE	25
Artikkel 20. ISIKLIK LIIKUMISVÕIME.....	27
Artikkel 21. SÕNA- JA ARVAMUSVABADUS NING LIGIPÄÄS TEABELE	28
Artikkel 22. ERAELU PUUTUMATUS.....	29
Artikkel 23. KODU JA PEREKONNA AUSTAMINE.....	29
Artikkel 24. HARIDUS	31
Artikkel 25. TERVISHOID	34
Artikkel 26. TAASTUSRAVI JA REHABILITATSIOON	35
Artikkel 27. TÖÖ JA TÖÖHÕIVE	37
Artikkel 28. KÜLLALDANE ELATUSTASE JA SOTSIAALNE KAITSE	40

Artikkel 23. OSALEMINE AVALIKUS JA POLIITILISES ELUS.....	42
Artikkel 30. OSALEMINE KULTUURIELUS, VIRGESTUS-,PUHKE- JA SPORDITEGEVUSTES	43
III. PUUETEGA POISTE, TÜDRIKUTE JA NAISTE OLUKORD	45
Artikkel 6. PUUETEGA NAISED	45
Artikkel 7. PUUDEGA LAPSED	47
IV KONKREETSED KOHUSTUSED	48
Artikkel 31. STATISTIKA JA ANDMEKOGUMINE	48
Artikkel 32. RAHVUSVAHELINE KOOSTÖÖ.....	49
Artikkel 33. RIIKLIK RAKENDAMINE JA JÄRELVALVE	49

SISSEJUHATUS

1. Käesolev on aruanne on Eesti esimene ÜRO-le esitatud aruanne puuetega inimeste õiguste tagamise kohta. Aruanne on koostatud Konventsiooni artikkel 35.1 kohaselt. Aruanne annab teavet kasutusele võetud meetmetest jõustamiseks Konventsiooni poolt eeldatud kohustusi viidates samaaegselt nende kohustuste täitmist mõjutavatele faktoritele ja väljakutsetele.
2. Eesti allkirjastas ÜRO Puuetega inimeste õiguste konventsiooni 25. septembril 2007. aastal. Riigikogu ratifitseeris konventsiooni koos fakultatiivprotokolliga 30. mail 2012. Enne konventsiooni ratifitseerimist analüüsis Eesti oma seadusandluse vastavust konventsiooni nõuetele.
3. Kuna Eesti on monistliku õigussüsteemiga riik, muutusid konventsiooni sätted riigisiseses õiguskorras ratifitseerimisega siduvaiks. Samuti peab Eesti rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud printsiipe Eesti õigussüsteemi lahutamatuks osaks. Enne ratifitseerimist tõlgiti konventsioon eesti keelde, seda on laialdaselt levitanud ning konventsioon on Riigi Teataja veebilehel avalikult kättesaadav.
4. Puuetega inimeste õiguste konventsiooni ratifitseerimine on andnud Eestile uue hoo parandamiseks puuetega inimeste olukorda ning tagamaks, et seaduse ellurakendamisel lähtutakse täielikult konventsioonis sätestatud õigustest ja kohustustest.
5. Eesti Valitsus alustas 2013. aastal konsulteerimisprotsessi valitsussiseste ja -väliste partneritega koostamiseks puuetega inimeste õiguste kaitse küsimusi hõlmavat sotsiaalse turvalisuse, kaasatuse ja võrdsete võimaluste arengukava aastateks 2016-2023 (edaspidi „Heaolu arengukava aastateks 2016-2023“ või „Heaolu arengukava“), mis on kavas vastu võtta 2015. aasta lõpus. Heaolu arengukava suurendab veelgi 2016. aastal jõustuva tööõimereformi mõjusid tagada puuetega inimeste parem kaasatus tööturul.
6. Enne ratifitseerimist määrati Sotsiaalministeerium Artikkel 33.1 kohaselt protsessi vahendavaks asutuseks ning ministeerium vastutab ka konventsiooni täitmise ja aruandluse koostamise koordineerimise eest. Sotsiaalministeerium koostas käesoleva aruande koostöös kõigi ministeeriumide ja nende asjakohaste ametkondadega ning sisendiga kodanikuühiskonnast. Eesti Puuetega Inimeste Koda, Eesti Inimõiguste Keskus, Eesti Inimõiguste Instituut ja Eesti Patsientide Esindusühing olid oodatud panustama oma vaadetega Konventsiooni aruande koostamisel ja osalema dialoogi hõlbustamises.

I ÜLDSÄTTED

Artikkel 1. EESMÄRK

7. Inimõiguste ja põhivabaduste täielik ja võrdne teostamine on hõlmatud Eesti Vabariigi

Põhiseadusega. Põhiseadus tunnustab põhiõigusi ja –vabadusi. See põhimõte ei ole otseselt Põhiseaduses sätestatud, kuid on kooskõlas Põhiseadusega ning kannab selle vaimu. Kõigil on õigus mittediskrimineerivale kohtlemisele. Puudest tingitud diskrimineeriv kohtlemine on keelatud. Austus puudega inimeste loomuliku väärikuse vastu on kajastatud Põhiseaduse §-s 10.

8. Eestis ei ole ühtset puude definitsiooni. Puue on defineeritud kahes seaduses. Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seaduse (§2 lg1) kohaselt on puue inimese anatoomilise, füsioloogilise või psüühilise struktuuri või funktsiooni kaotus või kõrvalekalle, mis koostoimes erinevate suhtumuslike ja keskkondlike takistustega tõkestab ühiskonnaelus osalemist teistega võrdsetel alustel. Võrdse kohtlemise seaduse (§5) kohaselt on puue inimese anatoomilise, füsioloogilise või psüühilise struktuuri või funktsiooni kaotus või kõrvalekalle, millel on oluline ja pikaajaline ebasoodus mõju igapäevatoimingute sooritamisele. Võrdse kohtlemise seadus annab puude definitsiooni ainult selle seaduse (peamiselt töösuhete, vt ka Artikkel 2 ja 5) mõttes. Teised puuet käsitlevad riigisisesed õigusaktid lähtuvad puuetega inimeste sotsiaaltoetuse seaduse definitsioonist.
9. Puude määramisel lähtutakse inimese tervislikust seisundist ja tema ühiskonna- või tööelus hakkamasaamise võimalustest (Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadus §2). Lastel (kuni 16-aastaselt) ning vanaduspensioniealisel inimesel tuvastatakse puude raskusaste lähtuvalt kõrvalabi, juhendamise või järelevalve vajadusest. Tööealisel inimesel (16-aastaselt kuni vanaduspensioniealisel inimesel) tuvastatakse puude raskusaste lähtuvalt igapäevasest tegutsemis- ja ühiskonnaelus osalemise piirangutest.
10. Lisaks puudele kasutatakse erinevates kontekstides ka mõistet „erivajadus“, mis on tähenduselt laiem ja varieeruvam (vt artikkel 24) ja „töövõimetus“ (vt artikkel 27) , mida kasutatakse tööturu kontekstis tööealiste inimeste puhul töövõime piirangu kirjeldamiseks. Uuringutes, millega hinnatakse igapäeva eluga toimetuleku piiranguid, kasutatakse mõisteid „pikaajaline tervisekahjustus“ ja „tegevuspiirang“. Ükski neist mõistetest ei ole üheselt kattuv puude mõistega, mistõttu ei saa puuetega, erivajadustega ja töövõimetuid inimesi samastada, ehkki praktikas võivad need rühmad suuremal või vähemal määral kattuda.
11. 2015. aasta alguse seisuga on puuetega inimeste osatähtsus rahvastikus ligikaudu 11% ehk üle 141 000 inimese. Puuetega inimeste arv ja osatähtsus on Eestis püsivalt kasvanud. Enamik puuetega inimestest kuuluvad vanematesse vanuserühmadesse (70% neist on üle 55-aastased), kuid puuetega inimeste seas on suurenenud alla 15-aastaste osatähtsus – 2014. aastal oli neid 7% rohkem kui 2012. aastal. Sooliselt on puudega inimeste seas enam naisi (59%), mis on tingitud peamiselt Eesti meeste ja naiste eluea erinevusest. Samas on alla 16- aastaste puudega laste seas mõnevõrra suurem poiste osakaal (62%).
12. Puudeliikide lõikes on Eestis enim liikumispuudega inimesi (34% kõigist puudega inimesest), mida selgitab puuetega inimeste vanusstruktuur, kus üle poole on 65-aastased ja vanemad inimesed. 16% kõigist puuetega inimestest on psüühikahäirega ja 3% puuetega inimestest on vaimupuudega. Vähem on kuulmispuudega, keele- ja kõnepuudega ning nägemispuudega inimesi. Ligi neljandikule puuetega inimestest on määratud puue üldhaigestumise või kroonilise haiguse tõttu. Ligikaudu viiendikul puuetega inimestest on liitpuue.

13. Piirkonniti on puuetega inimeste osakaal elanikkonnas väga erinev. Puudega inimeste osatähtsus rahvastikust on suurim Kagu-Eesti maakondades (Põlva maakonnas 25,5%, Jõgeva maakonnas 22,7%, Võru maakonnas 22,1% ja Valga maakonnas 20,5%). Puudega inimeste osatähtsus rahvastikust on väikseim Põhja-Eestis (Harju maakonnas 6,3%, sh Tallinnas 6,7%, Rapla maakonnas 7,7% ja Hiiu maakonnas 7,9%). Osakaalu erinevust selgitavad maakonna rahvastiku erinev vanuseline struktuur, avalike teenuste paiknemine (nt hooldekodud, puudega ja hariduslike erivajadustega lastele mõeldud õppeasutused jms) ning piirkonna üldine sotsiaalmajanduslik olukord. Arvestades elanike rännet võib teatud piirkondades puuetega inimeste osakaal tulevikus jätkuvalt kasvada, sest noored rändavad mujale ning kohalik elanikkond selle tagajärjel väheneb ja vananeb. Riigikontroll on juhtinud tähelepanu, et selline trend muudab keerulisemaks ja kulukamaks puuetega inimestele vajaliku abi korraldamise ja tagamise.

Artikkel 2. MÕISTED

14. Võrdse kohtlemise seaduse eesmärk on tagada inimeste kaitse diskrimineerimise eest muuhulgas ka puude tõttu (võrdse kohtlemise seadus §3 lg1). Seadus eristab otsesest ja kaudset diskrimineerimist. Otsene diskrimineerimine (Võrdse kohtlemise seadus, §3 lg2) leiab aset, kui puude või mõne muu seaduses täpsustatud omaduse tõttu on inimesed oma tajutava puuduse tõttu seadus-ja õigusvastaselt võrreldavas olukorras teisiti koheldud. Ahistamist - rikkudes inimese enesevääriskust ja luues ähvardavat, vaenulikku, alavääristavat, alandavat või solvavat õhkkonda - peetakse samamoodi otseseks diskrimineerimiseks (võrdse kohtlemise seadus §3 lg3). Kaudne diskrimineerimine leiab aset, kui pealtnäha neutraalset sätet või tava kohaldatakse kõigile gruppidele, kuid sel on ebaproportsionaalne mõju ühe grupi liikmetele (võrdse kohtlemise seadus §3 lg4).

15. Diskrimineerivaks peetakse ka sellist tegevust, kui inimest koheldakse teistest halvemini või talle kaasnevad negatiivsed tagajärjed seetõttu, et ta on esitanud kaebuse diskrimineerimise kohta või toetanud inimest, kes on seda teinud (§3 lg6). Täna on esitatud puudest lähtuvalt diskrimineerimisest väga vähe ametlikke kaebusi (vt ka artikkel 5). Aastal 2013 ei tuvastanud Töövaidluskomisjon või Soolise võrddigussikkuse ja võrdse kohtlemise volinik mitte ühtegi puudega seotud juhist.

16. Mõistlikud abinõud tähendab, et tööandjad kohaldavad vajalikel hetkedel asjakohaseid meetmeid, et võimaldada puudega inimesel ligipääs, osavõtt või edutamine ametikohal ja osalemine koolitustel, kui sellised meetmed ei põhjusta töötajale ebaproportsionaalset koormust. Potentsiaalselt ebaproportsionaalse koormuse määratlemisel töötajale, võetakse arvesse tööandja poolt kantud finants- ja muud kulud, ettevõtte suurus ja võimalus osaleda avalikus pakkumises või rahastamine teiste allikate poolt (võrdse kohtlemise seadus §11).

17. Mõiste „pikaajaline“ ei ole Eesti seadustes üheselt defineeritud. Tööturuteenuste ja –toetuste seaduse (§10 lg 5) kohaselt kvalifitseerub pikaajaliseks töötuks inimene, kes on tööd otsinud 12 kuud või kauem. 16–24-aastane noor loetakse pikaajaliseks töötuks, kui ta on tööd otsinud vähemalt 6 kuud. Hoolekandes kasutusel olev mõiste „pikaajaline hooldus“ ei ole seaduses defineeritud ning selle kasutamisel lähtutakse üldisest põhimõttest, et hooldust ei ole võimalik teiste teenustega asendada. Näiteks on pikaajalist hooldust defineeritud kui koondnimetust

eakatele pakutavatest teenustest, mis hõlmab nii hooldusteenuseid kui ka hooldusraviteenuseid.

18. Lähtuvalt keeleseadusest (§3), on eesti viipekeel tunnustatud iseseisva keelena ja viibatud eesti keel on üks eesti keele moodus, mis on ametlikuks riigikeeleks. Säte kehtestab samuti, et kurtidel ja kuulmiskahjustusega inimestel on õigus kasutada eesti viipekeelt suhtlemisel riigi- või munitsipaalvalitsusasutuste, notarite, kohtutäiturite ja vannutatud tõlkidega, kultuuriliste omavalitsusasutuste ja teiste organisatsioonide, ettevõtete, mittetulundusühingute ja Eestis registreeritud sihtasutustega.
19. Kaasav disain (nimetatud ka *universal design* või *design for all*) tähendab toodete ja keskkonna kujundamist ja projekteerimist viisil, kus võetakse arvesse võimalikult laia kasutajategrupi vajadusi ja huve nende eripärast olenemata. Tegemist on laiatarbekaupade, keskkondade, hoonete ja teenuste disainiga, mille tulemus on ilma kohandusteta kasutatav ja ligipääsetav nii paljudele inimestele kui võimalik ja mõistlik. Kaasava disaini rakendamise peamine eesmärk on tagada teistega võrdsed võimalused ning võrdne ühiskonnas osalemine neile inimestele, kes on piiratud toimetulekuvõimega, eemaldades olemasolevad tõkked ning takistades uute tõkete tekkimist. Universaalse disaini käsiraamat "Kõiki kaasava elukeskkonna kavandamine ja loomine" koostati 2012. aastal.

Artikkel 3. ÜLDISED PÕHIMÕTTED ja Artikkel 4. ÜLDISED KOHUSTUSED

20. Eesti Vabariigi Põhiseaduse (§28) kohaselt on puuetega inimesed riigi ja kohalike omavalitsuste erilise hoole all.
21. 2015. aasta aprillis ametisse astunud Vabariigi Valitsus on tõstnud puuetega seotud teemad oma päevakorras tähtsale kohale ja jätkab eelmiste valitsuste tööd, et kõikehõlmavalt edendada erivajadustega inimeste kaasamist ühiskonda. Koostöös sihtgruppidega valmistatakse ette ja rakendatakse töövõimereformi, mille eesmärk on toetada erivajadustega inimeste tööleidmise võimalusi.
22. Alates 1. juulist 2016 rakendab valitsus ulatusliku töövõimereformi, mis puude ja tööhõive seoste mõtteviisi. Reformi eesmärgiks on anda puuetega inimestele võimalus osaleda tööturul ja piirata töövõimetust teadlikkuse kasvu ja varase sekkumise kaudu. Reformiga kaotatakse püsiva töövõimetuse protsendid, alustatakse töövõime hindamisega ja suurendatakse toetavate sotsiaalteenuste (rehabilitatsioon, toetav tehnoloogia, kohalike omavalitsuste pakutavad sotsiaalteenused jms) pakkumist. Need meetmed suurendavad tervisekahjustusega inimeste võimalusi osaleda tööturul. Toetuste jagamise põhimõtted saavad olema seotud inimese võimekusega töötada. Osalise või puuduva töövõimega inimestele makstakse töövõimetoetust, kuid osalise töövõimega inimestel sõltub tasu inimese aktiivsusest. Makstava toetuse suurus sõltub palga suurusest. Seega tasakaalustab reform rohkem tervisekahjustusega inimeste õigusi ja kohustusi, sest nad saavad suuremad õigused abile ja toetusele.
23. Reform on saanud kriitikat tööandjate, töövõtjate organisatsioonidelt, inimõiguste organisatsioonidelt ja puuetega inimeste ühendustelt. Kuigi töövõimereformi peetakse üldiselt vajalikuks ning oluliseks sammuks tööturu väljakutsetele vastamiseks ja kõigi

ühiskonnaliikmete elukvaliteedi parandamiseks, on väljendatud muret, et reformi viiakse ellu selleks piisava ettevalmistuseta. 18. novembril 2014 kirjutasid 12 organisatsiooni alla puude või tervisekahjustusega inimeste sotsiaalse kaitse tagamise ja koostöö leppele. Koostööleppes lepiti kokku ennetavad tegevused, vähenenud töövõimega inimeste tööhõive suurendamine, sotsiaal- ja tööturuteenuste parem kättesaadavus, hariduse kättesaadavuse suurendamine lastele ja noortele ning teadlikkuse kasv.

24. Puuetega inimeste õiguste kaitse tagamine on jagatud erinevate valdkondlike arengukavade vahel. Olulisim neist on Konkurentsivõime kava „Eesti 2020“, mille eesmärk on tõsta aktiivse tööturupoliitika mõju, üldist tööhõive määra ja tööturu osalemise määra. Eesti 2020 eesmärke toetab Sotsiaalministeeriumi arengukava aastateks 2015-2018, mille üks eesmärke on puuetega inimeste tööhõivemäära kasv praeguselt 22%-lt 42%-le aastaks 2020. Järgnevatel aastatel keskendutakse tööturu ja sotsiaalteenuste (nagu sotsiaaltransport, hoolduskoormust vähendavad teenused jms) arendamisele ning tööandjate motivatsiooni tõstmisele puudega inimeste palkamiseks või nende töökohtade säilitamiseks.
25. Eesti elukestva õppe strateegia 2020 propageerib kaasava hariduse juurutamist. Juhindudes põhimõttest, et iga laps on väärtuslik, sisaldab Laste ja perede arengukava aastateks 2012-2020 puuetega laste ja nende perede majandusliku ja sotsiaalse toimetuleku toetamise meetmeid ja tegevusi. Kultuuripoliitika alused aastani 2020 rõhutavad, et kõigil Eestis elavatel inimestel peab olema võimalus kultuuri loomiseks ja selles kaasalõõmiseks olenemata nende regionaalsest, sotsiaalsest, kultuurilisest, etnilisest, vanuselisest, soolisest või mõnest teisest individuaalsest karakteristikust või vajadusest. Transpordi arengukava aastateks 2014-2020 juhindub põhimõttest, et transpordisüsteem peab tagama ohutud ja keskkonnasõbralikud liikumisvõimalused kõigile, sealhulgas ka puuetega inimestele. Liikumiskeskonna planeerimine ja elluviimine põhineb universaalse disaini põhimõtetest ja erinevate sotsiaalsete gruppide vajadustest ja sotsiaalsest staatusest.
26. Sotsiaalministeerium koostab Heaolu arengukava aastateks 2016-2023, millega seatakse muuhulgas kindel strateegia puuetega inimeste õiguste kaitse poliitikaks. Konsultatsioonid teiste riigisektorite võtmeisikutega ja kõigi sotsiaalpartneritega, sealhulgas Eesti Puuetega Inimeste Kojaga ja teiste puuetega inimeste organisatsioonidega käivad praegu aktiivselt. Arengukava valmib 2015. aasta lõpuks.
27. Eestis on levinud praktika, et valitsusasutused kaasavad huvirühmi ning avalikkust neid puudutavate otsuste kujundamisse, et tagada otsuste parim võimalik kvaliteet ja legitiimsus. Kaasamise hea tava ülesanne on anda selgemad juhised kaasamise planeerimise ja korraldamise kohta ning ühtlustada valitsusasutuste kaasamispraktika kvaliteeti. Kaasamise laiem eesmärk on suurendada otsuste tegemise läbipaistvust ja valitsussektori usaldusväärsust suhetes huvirühmade ja laiema avalikkusega. Kaasamine tähendab otsuste tegemisel huvirühmade informeerimist, nendega konsulteerimist, arvamuste ära kuulamist, tagasiside andmist jm. Kaasamise hea tava dokumendis on sõnastatud juhised huvirühmade vastavaks teavitamiseks ja avaliku konsulteerimise korraldamiseks. Ministeeriumid peavad kaasama huvirühmi otsuse ettevalmistamisse, esitama neile eelnõu arvamuse avaldamiseks ning andma tagasisidet kogutud arvamuste arvestamise kohta. Partnerite paremaks kaasamiseks on koostatud kaasamise käsiraamat ametnikele ja vabaühendustele. Riiklike õigusaktide eelnõud esitatakse Eesti Puuetega Inimeste Kojale arvamuse avaldamiseks.

28. Hea õigusloome ja normitehnika eeskiri seab kohustuse hinnata seadusandluses või strateegilises planeerimises tehtavate muudatuste mõju erinevatele eluvaldkondadele. Seadusloome või arengukavade ettevalmistamisel on kohustuslik hinnata poliitikamuudatuste mõju võrdse kohtlemise tagamise ja puuetega inimeste mittediskrimineerimise aspektidest. Mõjude hindamise küsimustik annab juhtnöörid hindamaks muutusi erikohtlemist vajavate inimeste (sealhulgas puuetega inimesed) õiguste kaitse tagamisel, toimetulekus, elukvaliteedis, tööleidmisvõimalustes, sotsiaalses kaasatuses jms.
29. 30. märtsil 2012 allkirjastasid Vabariigi Valitsus ja puuetega inimeste esindusorganisatsioonid koostööpõhimõtete memorandum, mis aitab puudega inimeste esindusorganisatsioone riigi otsustusprotsessidesse rohkem kaasata. Memorandum sätestab puuetega inimeste kaasamise ja nendega konsulteerimise põhimõtted igas poliitikavaldkonnas, erilise tähelepanuga haridusele, tööhõivele, tehiskeskonnale, transpordile, infrastruktuurile, teabe kättesaadavusele, kultuurielus osalemisele ja sotsiaalsele kaitsele. Toomaks puudeküsimused enam rahva üldteadvusesse ja koordineerimaks puudega inimeste õiguste tagamiseks tehtavaid tegevusi ning seadmaks strateegilisi eesmärke ja prioriteete loodi nõuandev koostöökogu. Koostöö Kogus on esindatud kõik ministriumid, Eesti Puuetega Inimeste Koda ja 4 peamist ametkonda (Eesti Liikumispuudega Inimeste Liit, Eesti Pimedate Liit, Eesti Kurtide Liit ja Eesti Vaimupuudega Inimeste Tugiliit).
30. Suurima puuetega inimeste ühendusena tegutseb 1993. aastast Eesti Puuetega Inimeste Koda (EPIK), mille ülesanne on olla puuetega inimeste valdkonnas tehtava töö üleriigiliseks koostööning koordinatsiooniroorganiks, parandades seeläbi puuetega inimeste toimetulekut, elukvaliteeti ja ühiskonnaellu kaasatust. EPIK eesmärk on võidelda sotsiaalse tõrjutuse ja diskrimineerimise vastu põhiseaduslike õiguste (tervis, haridus, tööhõive) tagamisel, panustada aktiivselt teadlikkuse tõstmisesse ja puuetega inimeste kaasamisse ühiskonnaellu ning soodustada võrdseid võimalusi kõigile vastavalt mittediskrimineerimise põhimõtetele koostöös riigi, kodanikeühenduste, äri sektori ning rahvusvaheliste organisatsioonidega. EPIKusse kuulub 42 puudega inimeste organisatsiooni üle Eesti. Eesti Puuetega Inimeste Koda ja selle liikmesorganisatsioone toetatakse hasartmängumaksu vahenditest SA Eesti Puuetega Inimeste Fond kaudu.
31. Sotsiaalne ettevõtetus on Eestis kiiresti kasvav sektor. Ellu on toodud palju valdavalt erasektori rahastatud *start-up*'e, et aidata puuetega inimesi nende igapäevaelus. Näiteks loodi 2014. aastal 48-tunnine algatus Garage 48 eesmärgiga arendada puuetega inimesi abistavaid innovaatilisi tehnoloogiaid ja luua selleks töötavaid prototüüpe.

II ERIÕIGUSED

Artikkel 5 VÕRDSUS JA MITTEDISKRIMINEERIMINE

32. Õigus võrdsusele ja mittediskrimineerimisele on garanteeritud Eesti Vabariigi Põhiseaduse §-s 12, mis sätestab järgmise: „kõik on seaduse ees võrdsed. Kedagi ei tohi diskrimineerida rahvuse, rassi, nahavärvuse, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste, samuti varalise ja sotsiaalse seisundi või muude asjaolude tõttu. Rahvusliku, rassilise, usulise või

poliitilise vihkamise, vägivalda ja diskrimineerimise õhutamine on seadusega keelatud ja karistatav. Samuti on seadusega keelatud ja karistatav õhutada vihkamist, vägivalda ja diskrimineerimist ühiskonnakihtide vahel.“ Lisaks on põhiseaduse alusel igaühel õigus riigi ja seaduse kaitsele (§ 13) ning puuetega inimesed on riigi ja kohalike omavalitsuste erilise kaitse all (§ 28).

33. Samuti on Eestile siduv Euroopa Inimõiguste Konventsioon (EIÕK) ja selle artikkel 14 diskrimineerimise keelamise kohta, Euroopa Liidu põhiõiguste harta ja selle artikkel 21 diskrimineerimiskeelu kohta ning artikkel 26 puuetega inimeste ühiskonda integreerimise kohta.
34. Riiklikus seadusandluses on võrdsuse põhimõtte täpsemalt toodud võrdse kohtlemise seaduses, mis tagab inimeste kaitse diskrimineerimise eest rahvuse (etnilise kuuluvuse), rassi, nahavärvuse, usutunnistuse või veendumuste, vanuse, puude või seksuaalse sättumuse alusel, kooskõlas ELi võrdõiguslikkuse alaste direktiividega. Diskrimineerimiskeeld hõlmab otsest diskrimineerimist, kaudset diskrimineerimist, ahistamist, korraldust diskrimineerida ja diskrimineerida teise diskrimineerimisest teatajat (§ 3). Võrdse kohtlemise seaduse tähenduses on puue inimese anatoomilise, füsioloogilise või psüühilise struktuuri või funktsiooni kaotus või kõrvalekalle, millel on oluline ja pikaajaline ebasoodus mõju igapäevatoimingute sooritamisele (§ 5). Samuti lubab see seadus faktilise võrdsuse saavutamist positiivsete meetmete rakendamise näol, mis on määratletud selliste meetmete rakendamisena, mille eesmärk on vähendada või vältida selles seaduses kaitstud mis tahes tunnusest tulenevat ebavõrdsust, kusjuures selliselt rakendatavad meetmed peavad olema proportsionaalsed taotletava eesmärgiga (§ 6).
35. Võrdse kohtlemise seadus (§ 11) sätestab selgelt, et diskrimineerimiseks ei peeta eeliste andmist puudega töötajale, sealhulgas puudest tuleneva erivajadustele vastava töökeskkonna loomist. Tööandja peab tagama mõistliku kohanduse, st rakendab asjakohaseid, konkreetsel juhul vajalikke meetmeid, et võimaldada puudega inimesel töökohale pääseda, töös osaleda ja edutatud või koolitust saada, kui sellised meetmed ei põhjusta tööandjale ebaproportsionaalselt suuri kulusi. Tööandja ebaproportsionaalselt suurte kulutuste tuvastamisel arvestatakse ka tööandja rahalisi ja muid kulusid, asutuse või ettevõtte suurust ning nende riikliku rahastamise või teistest allikatest rahastamise võimalust.
36. Võrdse kohtlemise seadus on piiratud tööhõive, kutseõppe ja koolituse, karjäärinõustamise ning kutseühendusse kuulumisega. Puude alusel diskrimineerimine on keelatud töö saamise, füüsilisest isikust ettevõtjaks saamise ja kutsealale pääsemise tingimuste kehtestamisel, sealhulgas värbamis- ja valikukriteeriumide kehtestamisel, samuti edutamisel. Samuti on see keelatud töö- või teenuste osutamise lepingu sõlmimisel või ametisse nimetamisel või valimisel, töötingimuste kehtestamisel, korralduste andmisel, töötasustamisel, töö- või teenuste osutamise lepingu lõpetamisel või ülesütlemisel, ametist vabastamisel. Puue ei tohi olla teguriks kutseõppes, karjäärinõustamisel, ümber- või täiendusõppe võimaldamisel, praktiliste töökogemuste omandamisel, samuti töötajate või tööandjate ühingusse, sealhulgas kutseühendusse kuulumisel ning nende organisatsioonide poolt soodustuste andmisel. Nagu eelpool märgitud, peavad tööandjad seaduses sätestatud tingimustel tagama ka mõistliku kohanduse (vt ka artikkel 27).
37. Sotsiaalministeerium valmistab praegu ette seadusmuudatusi laiendamaks diskrimineerimise

keelamist puude tõttu haridusele või ligipääsule kaupadele ja teenustele ja teistele valdkondadele.

38. Hoolimata diskrimineerimisega seonduvate sätete praegusest piiratud rakendusulatuses, sätestab võrdse kohtlemise seadus võrdsuse edendamise laiemas plaanis. Võrdse kohtlemise seaduse kohaselt peavad haridus- ja teadusasutused, koolitust korraldavad muud asutused ja isikud õppesisu määramisel ning õppetöö korralduses arvestama vajadust edendada võrdse kohtlemise põhimõtet. Lisaks on kõigil ministriumidel kohustus jälgida oma valitsemisala piires võrdse kohtlemise seaduse nõuete täitmist ning teha koostööd teiste isikute ja asutustega võrdse kohtlemise põhimõtte edendamisel.

39. Seaduse rakendamist jälgib soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinik, kes on sõltumatu ja erapooletu asjatundja. Volinik nõustab ja abistab inimesi diskrimineerimist käsitlevate kaebuste esitamisel ning annab arvamusi võimaliku diskrimineerimise aseleidmise kohta isikute avalduste alusel või talle laekunud teabe põhjal omal algatusel. Kuigi voliniku arvamus on mittesiduv, on tal seaduse kohaselt õigus saada teavet kõikidelt isikutelt, kes võivad omada diskrimineerimisjuhtumi asjaolude selgitamiseks vajalikku informatsiooni, ja nõuda kirjalikke seletusi väidetava diskrimineerimise asjaolude kohta, samuti dokumentide või nende koopiade esitamist tema määratud tähtaja jooksul. Teabe saamise õigus hõlmab ka teavet töötajale arvatud, makstud või tasuta oleva töötasu, selle maksmise tingimuste ja muude soodustuste kohta. Lisaks analüüsib volinik seaduste mõju võrdse kohtlemise seaduses nimetatud tunnuste alusel kaitstud isikute ning meeste ja naiste staatusele ühiskonnas. Volinik nõustab Vabariigi Valitsust ja valitsusasutusi, samuti kohaliku omavalitsuse üksusi ning nende asutusi võrdse kohtlemise seaduse ja soolise võrdõiguslikkuse seaduse rakendamist käsitlevates küsimustes ning võib teha neile ettepanekuid õigusaktide muutmise ja täiendamise kohta. Volinik avaldab iga-aastaseid aruandeid soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamise kohta ning korraldab ka koolitusi ja muid teavituskampaaniaid avalikule sektorile ja laiemale avalikkusele.

40. Võrdse kohtlemise seaduse kohaselt lahendab diskrimineerimisvaidlusi kohus või töövaidluskomisjon. Kui isiku õigusi on diskrimineerimise tõttu rikutud, võib ta nõuda diskrimineerimise lõpetamist ning talle rikkumisega tekitatud kahju hüvitamist. Samuti võib diskrimineerimise ohver nõuda, et talle makstaks rikkumisega tekitatud mittevaralise kahju hüvitiseks mõistlik rahasumma. Hüvitise suurust kindlaks määrates arvestab kohus või töövaidluskomisjon muu hulgas diskrimineerimise ulatust, kestust ja laadi. Sanktsioonid sotsiaalse vaenu õhutamise ja võrdõiguslikkuse rikkumise eest on sätestatud ka karistusseadustikus (§-d 151 ja 152).

41. Euroopa Komisjoni tellimusel 2012. aastal läbi viidud diskrimineerimise teemalisest elanikkonna küsitlusest selgus, et ligi pooled (48%) 15-aastased ja vanemad Eesti elanikud arvasid, et Eestis on puude alusel diskrimineerimine väga või üsna levinud. Puude alusel diskrimineerimist peeti enim levinuks just töösuhetes ja tööturul (61% vastanutest) ning vähem väljaspool tööelu (nt hariduses, tervishoius, vaba aja veetmises jne). Isiklikult oli küsitlusele eelnenud 12 kuu jooksul puude alusel diskrimineerimist või ahistamist kogunud 2% elanikest, samas kui puude alusel diskrimineerimist või ahistamist oli pealt näinud või sellest kuulnud 10% elanikest. Ligi pooled Eesti elanikest (47%) hindasid riigis tehtavaid jõupingutusi diskrimineerimise kõikide tüüpide vastu võitlemiseks kas tõhusaks või küllaltki tõhusaks.

Artikkel 8. TEADLIKKUSE TÕSTMINE

42. Vastavalt Eesti Vabariigi põhiseadusele (§ 19) peab igaüks oma õiguste ja vabaduste kasutamisel ning kohustuste täitmisel austama ja arvestama teiste inimeste õigusi ja vabadusi ning järgima seadust. Selle tingimuse täielik austamine nõuab kõigi inimeste küllaldast teadlikkust antud olukorrast, õigustest, pädevustest ja puuetega inimeste võimalustest. Õiguskantsler ning soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinik tõstavad teadlikkust puuetega inimeste õiguste suhtes, nõustavad ja aitavad inimesi diskrimineerimiskaebuse esitamisel, avaldavad arvamust väidetavate diskrimineerimissüüdistuste kohta, teevad ettepanekuid võrdset kohtlemist käsitlevate õigusaktide muutmiseks ja meetmete täiendamiseks ning avaldavad aruandeid.
43. 2013. aastal oli võrdõigusvoliniku üks prioriteetidest tõsta puuetega inimeste teadlikkust nende õiguste kohta, et tagada kõigile hea arusaam voliniku tööst ja abi kohta, mida voliniku kabinet saab pakkuda.
44. 2015. aasta esimese kaheksa kuu jooksul sai volinik 119 kaebust ebavõrdsest kohtlemisest, valdavalt soost lähtuvalt. Tuleb nentida, et aasta varasemaga võrreldes on voliniku poole pöördunud puuetega inimeste arv kasvanud. See viitab teadlikkuse kasvule oma õigustest ja abi otsimisest diskrimineerimise korral puuetega inimeste hulgas.
45. Kodanikuühiskonnal on teadlikkuse tõstmisel oluline roll. Läbi aastate on avalikkuse teadlikkust puuetega inimestest kui täisväärtuslikest ühiskonnaliikmetest hoolega edendatud. Näiteks on tööandjate teadlikkust kasvatatud teadlikkusele rõhutavate kampaaniate ja materjalidega, koolitustega, avaliku sektori, era- ja kolmanda sektori ettevõtete koostöövõrgustikega. Ettevõtete, mis loovad häid võrdseid töötingimusi kõigile töötajaile ja pakuvad töökohti ning koolitusi ka puuetega inimestele, tunnustamiseks antakse välja auhinda "Hea Ettevõtte". Ettevõtted saavad kasutada ka kaubamärki *h. e. a*, ehk *Hingega Ehe Asi* tähistamiseks tooteid, mis on valmistatud puuetega inimeste kaasabil, et aidata tarbijal lihtsamini märgata tooteid, mille valmistamisele on kaasa aidanud ka puuetega inimesed. Teenuste pakujaid varustatakse kasutusjuhenditega (näiteks Astangu Keskkonna Kohanduste ja Abivahendite Teabekeskuse juhendmaterjalid) ja toetatakse rahastamiskeeme (näiteks Euroopa Regionaalarengu Fondi teenuste kättesaadavuse parandamiseks) nende teenuste kättesaadavuse parandamiseks (näiteks lävepakkude madalamaks tegemine, ratastooli kaldteede ehitus, juurdepääs liftidele ja infoviitadele jms). Ametnikud (sealhulgas kohtunikud, kohtu- ja vanglaametnikud, politseinikud, haridustöötajad jms) on saanud väljaõppe puuetega inimeste abistamiseks ning ka nende õppekavad on üle vaadatud ja täiendatud puuetega seotud teemaderingiga koostöös Haridus- ja Teadusministeeriumiga.
46. Igal aastal toimub Tallinnas Invamess, kus osalevate organisatsioonide ekspositsioonid hõlmavad õpivõimalusi, tegevusi puuetega inimeste organisatsioonidele, abivahendeid ja meditsiinitooteid, taastusraviteenuseid ja muid puuetega seotud asjaolusid. Kõigile külastajatele korraldatakse ka infotunde ja sotsiaaltöötajate konsultatsioone.
47. Kultuuriministeerium ja selle allorganisatsioonid pööravad puuetega inimeste teemade

kajastamisele meedias üha kasvavat tähelepanu. Eesti Rahvusringhääling näitab päevauudiseid ka viipekeeles ja paljudel kordustel on subtiitrid. Alates 2005. aastast on igal pühapäeval Rahvusringhäälingu ETV eetris saade „Puutepunkt,“ millele järgneb telefoninõustamine. Saatega seotud internetiväljaannet saab lugeda aadressil www.vedur.ee. Alates 2011. aastast ilmub puuetega inimeste küsimusi käsitlev tasuta ajakiri „Puutepunktid“ eesmärgiga luua koostööplatvorm puuetega inimeste ja nende perekondade, nendega töötavate spetsialistide ning poliitikute vahel. Saatesari „Meie inimesed“ ühendab Eestis elavate inimeste, sh puuetega inimeste lugusid. Televisioon kannab üle ka heategevuslikke kontserte, millel Eesti näitlejad ja muusikud esinevad intellektipuudega inimestele loodud Maarja küla hüvanguks. Igal aastal on jõulude ajal eetris päevapikkune „Jõulutunnel“, mille eesmärk on televaatajate annetuste toel koguda sihtotstarbeline fond toetamaks erivajadustega inimeste paremaks toimetulekuks vajaliku tehnika või seadmete soetamist.

48. Alates aastast 2012 on vaegnägijatel võimalus alla laadida ja otse kuulata enam, kui 2000 audioraamatut, ajalehte ja ajakirja Eesti Pimedate Raamatukogu varamust üle interneti. Enamik enam, kui 3400st raamatukogus olevast audioraamatust on laetud CD-le või audiokassetidele, mida vaegnägijad ei pea kasutamise järel enam tagastama. Lisaks valmistab Eesti Pimedate Raamatukogu ette ja avaldab vaegnägijatele suunatud elektroonilise igakuise nimekirja uutest raamatutest „Raamatututvustaja“ ning iga kahe kuu tagant avaldatakse vaegnägijate elu kajastavat ajakirja Epüflon.
49. Tallinn ja Ida-Viru maakond on korraldanud vaegnägijatele või -kuuljatele suunatud eesti keele kursuseid nimega „Lood elust enesest“, mis sisaldab nii audioklippe, kui töölehti igapäevaelu puudutavast sõnavarast. Eesti keele õppimise komplekt täiskasvanud vaegkuuljatele „Pille ja Lauri lood“ koosneb töölehtedest, videodest ja elektroonilistest ülesannetest.
50. Tallinna Õigusinstituut ja Tallinna Tehnikaülikool viivad koostöös Eesti Inimõiguste Keskusega läbi projekti „Erinevus rikastab“, mille eesmärk on tõsta teadlikkust võrdsest kohtlemisest ja inimõigustest, et diskrimineerimist märgata ja selle korral abi otsida ning võidelda sallimatusega. 2011. aastal oli projekti fookuses puuetega inimeste sotsiaalse staatuse edendamine ning 2013. ja 2014. aastal tegevused puuetega inimeste mõjuvõimu suurendamiseks. Projekti raames korraldati teavituskampaaniaid, meediaüritusi, avaldati artikleid üleriigilistes väljaannetes, korraldati näituseid, koolitusi ja pakuti muud õpet. Viidi läbi kampaaniad, et juhtida tähelepanu puuetega inimeste olulisusele Eesti ühiskonnas ja rõhutada nende tööturule sisenemise tähtsust ja kasu. 2011. aastal viidi läbi kampaania „Märka inimest, mitte puuet“ ja 2012. aastal „Austame erinevusi“. 2011. aastal anti eetrisse iganädalane raadiosaade „Huvituja“, mis keskendub võrdse kohtlemise erinevatele aspektidele. Samast aastast on korraldatud ka iga-aastast kampaanianädalat „Erinevus rikastab“, mille raames toimub mitmeid teadlikkust tõstvaid üritusi ja filmifestival vähemuste õiguste teemal. Näiteks oli 2013. aastal erilise tähelepanu all intellektipuudega inimeste toimetulek ja nende kaasamine ühiskonda.

Artikkel 9. JUURDEPÄÄSETAVUS

51. Eesti Vabariigi Põhiseaduses (§ 44) on igaühe õigusena sätestatud õigus saada vabalt üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni. Euroopa parandatud ja täiendatud Sotsiaalharta artikli 15 alusel on Eestil kohustus rakendada meetmeid, mis aitavad puudega inimestel elada iseseisvalt, sotsiaalselt integreeruda ja võtta osa ühiskonnaelust sõltumata nende vanusest ning

puude põhjusest ja laadist. Õigust kordab ka Eesti Vabariigi Lastekaitse seadus (§ 54), mille järgi peavad avalikult kasutatavad ehitised, teed ja puudega laste kasutatavad transpordivahendid olema kohaldatud liikumisele ratastooli, karkude ja teiste abivahenditega. Hooned, mida kasutavad ka lapsed peavad sisaldama erivõimalusi, et rahuldada ka puudega lapse sanitaarsed vajadused.

52. Euroopa Komisjoni tellimusel 2012. aastal läbi viidud elanikkonna küsitluse andmetel on Eesti elanikud juurdepääsetavusega seoses kõige enam probleeme kogenud transpordivahendite kasutamisel, hoonetesse sisenemisel ja tänaval liikumisel. Halb ligipääsetavus on ka üks sagedamini mainitud probleemidest, mida puuetega laste vanemad ning täiskasvanud puuetega inimesed on õppimise ja haridusteenuste ning sotsiaal- ja tervishoiuteenuste kasutamisega seoses kogenud.
53. Riiklik Transpordi arengukava aastateks 2014-2020 kehtestab universaalse disaini põhimõtete kohustusliku kasutamise infrastruktuuri arendamise, ka vähenenud liikumisvõimega inimeste teenindamiseks sobivatele veeremitele ülemineku ning infosüsteemide täiustamise viisil, mis vastaks ka vaegnägijate ja -kuuljate vajadustele.
54. 2015. aasta aprillis loodud Ligipääsetavuse nõukogusse kuuluvad erinevate ametkondade esindajad, sh arhitektide, ehitajate, disainerite, Riigikogu, ülikoolide, ministeeriumide, valutsusasutuste ja kohalike omavalituste esindajad. Ligipääsetavuse nõukogu eesmärk on teha ettepanekuid, kuidas muuta hooned, transport, elukeskkond, infoväli jms kättesaadavaks kõigile.
55. Ühistranspordiseadus (§-d 17 ja 18) sätestab, et riigieelarvest võib eraldada toetust ühissõidukitena kasutatavate invasõidukite soetamiseks, ühissõidukite kohandamiseks puuetega inimeste veoks, ka infrastruktuuri (sh reisiterminalid, bussijaamad jms) kohandamist. On näiteid sellistest ehitistest (näiteks Tallinna ja Jõgeva bussijaamad ja Mäo reisiterminal), mis on kohandatud ligipääsetavateks ka ratastoolikasutajatele. Riik on subsideerinud rambi või invatõstukiga busside soetamist ning korraldanud bussijuhtidele ja teenindavale personalile koolitusi liikumispuudega reisijate abistamiseks. Igal ühistranspordisõidukil peab olema vähemalt 2 puuetega inimeste jaoks märgistatud istekohta. Avalikud pakkumised maakondadevahelisele bussiliiklusele sisaldavad nõuet vedajale kasutada busse, mis oleks ligipääsetavad ka ratastoolikasutajaile. Kui liikumispuudega inimeste liikumisvabadust ei ole võimalik rahuldada ühis- või invatranspordiga, toetab riik sõiduauto soetamist ja kohandamist.
56. 2014. aastal muutus puuetega inimestele ligipääsetavaks ka rongiliiklus, sest kogu veerem asendati ja ooteplatvormid rekonstrueeriti. Puuetega inimestele sobiliku ühistranspordi ajakava on ligipääsetav peatustes ja vastavatel internetilehekülgedel. Liikumispuudega inimesed on välja toonud, et nende vaba liikumine ja ligipääs pole täielikult tagatud vanemates hoonetes, bussides jms. Enamik ühistranspordisõidukeid on üle 10 aasta vanad (keskmine vanus bussidel on 9,9 aastat, trammidel 27,7 aastat ja trollidel 14,4 aastat) ning ei arvesta eri sõitjategruppide vajadustega. Olukord on parem suuremates linnades, kus enamik sõiduvahenditest on ligipääsetavate põrandatasemetega linnabussid. Näiteks on 48%-l veeremitest Tallinnas madalad põrandad (sealhulgas 52% bussidest, 16% trammidest ja 56% trollidest) ja kõik uued sõidukid peavad olema ligipääsetavad ka vähenenud liikumisvõimega inimestele.

57. Sotsiaalhoolekande seadus (§26 lg1) paneb kohalikele omavalitsustele kohustuse korraldada puuetega inimeste transporti. Sotsiaaltransporditeenuse (hõlmab suuremate omavalitsuste korral ka puuetega inimestele suunatud taksoteenust) eesmärk on võimaldada puudega ja piiratud liikumisvõimega inimestel käia tööl või koolis ja hõlbustada nende juurdepääsu avalikele teenustele (nagu meditsiiniline, finantsiline, õigusabi vms teenus). Üha laiemalt on levinud, et kohalikud omavalitsused teevad sotsiaaltransporditeenuse pakkumiseks koostööd (näiteks kohalike omavalitsuste koostöö Lääne ja Lääne-Viru maakonnas). Taksoteenuse kasutamise ja sellest tuleneva osalise kompensatsiooni protseduuri määravad kohalikud omavalitsused ise.
58. Liiklusseadus seab kindlad tingimused vaegnägijatele ja liikumispiiratud inimestele, aga erilised õigused (nagu parkimisõigus ja parkimine-peatumine ka keelumärgi mõjupiirkonnas) piiratud liikumisvõimega autojuhile või piiratud liikumisvõimega inimest või pimedat inimest teenindavale autojuhile ja sellele autole. Kõnniteed ja ülekäigurajad peavad olema varustatud tavapärasest enama valgustuse, mitmekesisema kattematerjali, puuetundliku ja kontrastselt märgistatud ohutusribadega. Kasutuses peavad olema nii värvi-, kui helimuutlikkusvõimekusega foorituled. Puuetega inimesed tunnevad vajadust selgemalt korraldatud parkimissüsteemi, vähemate takistustega kõnniteede ja suurema kättesaadavuse järele liikluses osalemise kohta käivale informatsiooni järele.
59. Ehitusseadus ja selle rakendusaktid sätestavad, et kõik avalikult kasutatavad ehitised (sh ka teed, parklad, jalg- ja kõnniteed) ja selle üldkasutatavad osad (sh näiteks ukсед, trepid, käsipuud, väravad, liftid jms), ruumid (sh tualettruumid) või alad, mis ehitati või rekonstrueeriti pärast 2002. aastat peavad olema juurdepääsetavad ja kasutatavad liikumis-, nägemis- ja kuulmispuudega inimestele. Järelevalve tõhususe suurendamisel on rahvuslik prioriteetsus. Eesti Puuetega Inimeste Koda jätkab koostööd Riigi Kinnisvara AS-ga parandamaks puuetega inimeste ligipääsu avalikele hoonetele. Puudealase Teabe ja Abivahendite Keskus on koostöös Eesti Arhitektide Liidu, Eesti Disainikeskuse ja Eesti Kunstiakadeemiaga töötanud välja käsiraamatu „Kõiki kaasava elukeskkonna kavandamine ja loomine“.
60. Avaliku teabe seaduse kohaselt tuleb teabele juurdepääs tagada igaühele võimalikult kiirel ja hõlpsal viisil. Teabevaldaja on kohustatud teabe avalikustama viisil, mis tagab selle jõudmise võimalikult kiiresti igaüheni, kes seda teavet vajab. Iga avalikke teenuseid osutav asutus vastutab nägemispuudega inimestele tähistustel oleva info kättesaadavuse eest reljeefses punktkirjas või muudes alternatiivsetes vormingutes ja teeb selleks vajalikud kulutused.
61. Veebilehtedele ligipääsu tagamiseks erivajadustega inimestele kasutatakse järjest enam WCAG (veebisisu juurdepääsetavuse) ja WAI (veebi juurdepääsu algatuse) juhiseid. (vt lisaks artikkel 21). Eesti Rahvusraamatukogu digitaalset arhiivi hakatakse pakkuma uue tarkvarilahendusega tekst-kõneks liidese näol, mis loob võimaluse luua ka audioraamatuid. See tagab vaegnägijatele ligipääsu suurele hulgale hiljuti avaldatud informatsioonile. Alates 2014. aastast peavad Vabariigi Valitsuse, ministeriumide ja teiste riigiasutuste veebilehed olema juurdepääsetavad ka nägemis-, kuulmis-, füüsilise-, kõne-, tunnetusliku-, keele-, õppimis-, ja neuroloogiliste puudustega kasutajatele.

Artikkel 10. ÕIGUS ELULE

62. Õigus elule on rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõte, mis on Eestile siduv nii Eesti Vabariigi Põhiseaduse kui rahvusvaheliste konventsioonide (nt inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon (artikkel 2), ÜRO lapse õiguste konventsioon (artikkel 6)) kaudu. Eesti Vabariigi Põhiseaduse §3 kohaselt on rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid Eesti õigussüsteemi lahutamatu osa. Põhiseaduse §16 kohaselt on igaühel õigus elule. Seda õigust kaitseb seadus. Meelevaldselt ei tohi kelleltki elu võtta.

Artikkel 11. OHUOLUKORRAD JA HUMANITAARSED ERIOLUKORRAD

63. Eesti ohuolukordi reguleeriv seadustik (Hädaolukorra seadus, Erakorralise olukorra seadus, Rahuaja riigikaitse seadus, Sõjaaja riigikaitse seadus) ei rõhuta puuetega inimeste erilist olukorda, mistõttu võivad nad eriolukorras olla teiste inimestega võrreldes suuremas ohus. Tulevikus peavad seaduste rakendusaktid (näiteks juhised hädaolukorra lahendamiseks) arvestama puuetega inimeste turvalisusega (sh informatsiooni esitamine neile arusaadaval kujul eemaldades selleks esinevad tõkked).

64. Päästeamet, Häirekeskus ja teised asjakohased ametiasutused on korraldanud mitmeid üritusi, et toetada puuetega inimesi ohuolukordades. Kuulmise ja kõnepuudega inimesed saavad saada tasuta hädaolukorrasõnumi Päästeameti hädaabiinile 112 eesti, vene ja inglise keeles kasutades kõiki teenusvõrke; kasutada hädaabisõnumeid, et kutsuda päästjaid, politseid ja kiirabi ning saada samas informatsiooni olukorra lahendamisest tekstisõnumi kujul. SMS-112 süsteem võimaldab hädaabisõnumi saatjate positsioneerimist. Sihtgrupi inimestele on korraldatud teabetegevusi ja vastavaid koolitusi.

65. Päästeameti vastavale töögrupile on tehtud ülesandeks arendada päästeteenuseid ka puuetega inimestele. On korraldatud praktilisi ja teoreetilisi koolitusi tulekahju avastamise, sellekohaste seadmete, käitumise kohta tulekahjuolukorras, esmaste kustutusvahendite kasutuse kohta tulevastele päästjatele ja füüsilise puudega inimestele. Eesti Sisekaitseakadeemia korraldab treeningpäevi ja evakuaatsiooniõppusi, et olla kindel tulevaste päästjate teadlikkuses puuetega inimeste abistamisel. Viipekeeles on valminud 13 tuleohutusosalast videoklippi ja film "Teoreem tulest". Erivajadustega inimeste eripära arvesse võttes on Päästeamet loonud ka vee- ja tuleohutusega seotud temaatilised veebilehed www.veeohutus.ee ja www.tuleohutus.ee.

66. Päästeamet korraldab iga-aastast projektikonkurssi, et toetada tule- ja veeohutuse ennetustegevust puuetega inimestele ja nende pereliikmetele. Näiteks on viidud läbi koolitusi ja infopäevi, et tutvustada spetsiaalselt kuulmisvaegusega inimestele loodud suitsuandurite kasutamist. Erivajadustega inimestele on ette valmistatud ka veeohutust käsitlevad infomaterjalid. Hädaabinupud on seatud vanuritele ja üksi elavatele puudega inimestele võimaldamaks kutsuda abi olukorras, kus inimene ei suuda oma seisundist tingitult minna päästetöötajale ust avama (nt äkiliste terviseprobleemide, kukkumise, tule või muude ohuolukordade korral).

67. Siseministri määrusega kehtestatud evakuaatsiooniõuete kohaselt tuleb kõrgema tulekahjuriskiga ehitistes (nt kaubanduskeskused, hooldekodud, majutusasutused) evakuaatsiooni korral arvestada erivajadustega inimeste vajadustega. Välja on töötatud juhendmaterjalid ning korraldatud teabepäevi nende hoonete valdajatele, kus liiguvad või

viibivad puudega inimesed. Koolide evakuatsioonide juhendmaterjalid sisaldavad juhiseid puudega laste evakuatsiooni või evakueerimise kohta.

68. Eesti-Šveitsi koostööprogrammi kaudu on koostöös Päästeametiga parandatud tuleohutust ööpäevaringses kasutuses olevates ravi- ja hoolekandeesutustes. Tõstetud on Eesti haiglate ja hoolekandeesutuste tuleohutust, vähendatud ohtu haiglate ja hoolekandeesutuste töötajate, klientide ja külastajate elule ja tervisele ning vähendatud varalise kahju tekkimise tõenäosust. Selleks on koostatud juhendmaterjale, korraldatud koolitusi ja praktilist väljaõpet ning soetatud evakuatsioonivahendeid.
69. Vastavalt Kaitseväeteenistuse seadusele peab inimene enne kaitseväeteenistusse asumist läbima tervisekontrolli, millega hinnatakse tema tervises seisundi vastavust kaitsevälalase tervisenõuetele. Otseselt välistavat sätet puuetega inimeste teenistusse asumiseks ei ole kehtestatud, kuid tõenäoliselt ei vasta puudega inimesed kaitseväeteenistuses osalemiseks kehtestatud nõuetele.
70. Kaitseväeteenistusülesannete täitmisel raske tervisekahjustuse saanud ja seetõttu püsivalt töövõimetuks tunnistatud (sh sageli on neile määratud puue) kaitsevälalastele on tagatud igakülgne ravi, rehabilitatsioon ja toetus, et võimaldada neil iseseisvalt toime tulla. Üldjuhul (va teatud psüühilised diagnoosid) pakub Kaitseväge vigastatud ja puudega tegevvälalastele teenistuse jätkamise võimalust. Pakutav teenistuskohd peab olema kooskõlas vigastatu oskuste ja kvalifikatsiooniga ning vajadusel pakutakse ka ümberõppe võimalusi.

Artikkel 12. VÕRDNE TUNNUSTAMINE SEADUSE EES

71. Õigusvõimet reguleerib tsiviilseadustiku üldosa seadus, mis sätestab, et igal füüsilisel isikul on ühetaoline ja piiramatu õigusvõime, mis on määratletud kui võime omada tsiviilõigusi ja kanda tsiviilkohustusi. Õigusvõimet ei saa piirata ja seetõttu puuduvad ka piirangud näiteks puuetega inimeste võimalusel või õigusel vara omada või pärida. Samuti sätestab põhiseadus selgelt, et seadus kaitseb igaühte riigivõimu omavoli eest (§13 lg2), et igaühe omand on puutumatu ja võrdselt kaitstud (§ 32 lg1) ning et pärimisõigus on tagatud (§ 32 lg4).
72. Õigusvõimet täiendab teovõime, mis on määratletud kui võime iseseisvalt teha kehtivaid tehinguid. 18-aastaseks saanud isikud loetakse täisealisteks ja neil on täielik teovõime. Alla 18-aastaselt isikul (alaealisel) ja isikul, kes vaimuhaiguse, nõrgamõistuslikkuse või muu psüühikahäire tõttu ei suuda kehtvalt oma tegudest aru saada või neid juhtida, on piiratud teovõime. Viimasel juhul peab piiratud teovõime määrama kohus tuginedes kohtupsühhiaatriaekspertiisi läbivaatustele inimese võime kohta oma tegusid õigesti mõista.
73. Õigus- või teovõime piirangut ei määrata puude ega mis tahes diagnoosi alusel, vaid ainult isiku võime alusel oma tegude olemusest ja tagajärgedest aru saada. Inimese teovõimet ei saa üheski olukorras piirata ainult seetõttu, et tal on füüsiline, kognitiivne, vaimne või intellektuaalne puue.
74. Abi õiguste teostamisel ja eestkostet reguleerivad perekonnaseadus ja tsiviilkohtumenetluse seadustik, mis võimaldavad isikul teostada oma õigusi, mille teostamiseks ta üksi suuteline ei ole. Eestkostet ei määrata, kui täiskasvanu huvisid saab kaitsta usaldusisiku volitamise või

pereliikme või teiste abistajate abiga.

75. Teovõime piirang ei tohi tuua kaasa ebavajalikke tagajärgi ega ületada reaalselt vajalikke piire. Seetõttu mõjutab täiskasvanu piiratud teovõime tema poolt sõlmitud tehinguid ainult ulatuses, milles ta ei suuda oma tegusid mõista või juhtida. Kui inimesele on määratud eestkostja, siis laienevad eestkostja volitused ainult nende ülesannete täitmisele, mille jaoks eestkoste on vajalik ning need ülesanded peavad olema kohtuotsuses selgelt välja toodud. Eestkoste määramisel peab kohus hindama ka isiku võimet oma lepingu või abielu, isaduse omaksvõtu ja teiste perekonnaõigusega seonduvate toimingute tagajärgi mõista ning peab määrama, kas isikule jääb tema valimisõigus.
76. Kohus kontrollib iga viie aasta järel, kas eestkoste jätkumine on vajalik ning kas seda tuleb kitsendada või lõpetada (perekonnaseadus §203). Kohus kuulab ära isiku, kellele eestkoste seadmist menetletakse ja võtab tema arvamust arvesse. Äraakuulamine toimub isiku tavalises keskkonnas, kui isik seda nõuab või kui see on kohtu arvates asja huvides vajalik. Samuti on isikul õigus võtta kaasa teine isik, keda ta usaldab (tsiviilkohtumenetluse seadustik § 524). Kohus võib kõnealuse isiku äraakuulamisest loobuda ainult juhul, kui sellest võivad pädeva arsti arvamuse kohaselt tuleneda isiku tervisele kahjulikud tagajärjed või kui kohus on vahetu mulje põhjal veendunud, et isik ei ole ilmselt võimeline oma tahet avaldama (tsiviilkohtumenetluse seadustik § 524).
77. Samuti määrab kohus eestkoste menetluse subjektiks olevale isikule esindaja, kui see on isiku huvides vajalik. Kui kohtul on alust arvata, et isikul on vaimuhaigus või nõrgamõistuslikkus, määrab kohus ekspertiisi eestkostja määramise vajalikkuse ja ulatuse kohta. Ekspert peab arvamuses märkima ülesanded, mille jaoks eestkostet vajatakse ja eeldatava aja, mille kestel isik eestkostet vajab (tsiviilkohtumenetluse seadustik §522). Kõike eestkostega seonduvat otsustatakse kohtuotsusega, mille võivad vaidlustada eestkostja, kõnealune isik (eestkostetav) või tema abikaasa, vahetud ülenevad või alanevad sugulased või isik, keda eestkostetav usaldab.
78. Eestkostja peab alati eestkostetava huvides tegutsema ning tal on kohustus kaitsta eestkostetava varalisi ja isiklikke õigusi ning huve, sealhulgas hoolitseda selle eest, et eestkostetav saaks vajalikul määral ravi- ja sotsiaalteenuseid (perekonnaseadus §206). Potentsiaalseid huvide konflikte hoiavad ära piirangud tehingutele, mida eestkostja võib eestkostetava nimel teha; eelkõige on keelatud mis tahes tehingud eestkostetava ja eestkostja vahel. Samuti teostavad kohtud eestkoste üle järelevalvet.
79. Eesti täidab jätkuvalt konventsiooni ratifitseerimisel tehtud deklaratsiooni konventsiooni artikli 12 osas, mille kohaselt tõlgendab Eesti konventsiooni artiklit 12 selliselt, et see ei keela pidamast inimest piiratud teovõimega inimeseks, kui selline vajadus tuleneb inimese võimetusest oma tegudest aru saada või neid juhtida. Piiratud teovõimega inimese õiguste kitsendamisel lähtub Eesti riigisisestest õigusest.

Artikkel 13. JUURDEPÄÄS ÕIGUSEMÕISTMISELE

80. Põhiseadus tagab kõigile isikutele õiguse pöörduda kohtusse (§ 15). Eesti õiguses eristatakse õigusvõimet ja teovõimet (vt artikli 12 aruannet). Puudega isikutel on täielik menetluslik õigus-

ja teovõime, mis tähendab, et nad saavad kõiki oma menetlusõigusi ja kohustusi iseseisvalt teostada, kui kohus ei ole seda selgesõnaliselt piiranud.

81. Eesti menetlusõigus sätestab, et kui menetlusosaline on kurt, tumm või kurtumm, vahendatakse talle menetlust kirjalikult või kaasatakse menetlusse tõlk (tsiviilmenetluse seadustik §35; kriminaalmenetluse seadustik §8 lg1). Samuti sätestab kriminaalmenetluse seadustik, et uurimisasutus, prokuratuur ja kohus on kohustatud tagama kahtlustatavale ja süüdistatavale reaalse võimaluse end kaitsta (kriminaalmenetluse seadustik §8 lg1), mis nõuab, et puuetega isikutele tagatakse tõhus suhtlus.
82. Vähemalt 15-aastaselt alaealisel on õigus osaleda menetluses koos seadusliku esindajaga, kelleks on lapsevanem või seaduslik eestkostja (tsiviilmenetluse seadustik §202), ning kohus kuulab ära vähemalt 10-aastase lapse arvamuse teda puudutavates küsimustes; kui kohus leiab, et sellest noorem laps on piisavalt küps, kuulab kohus ära ka tema arvamuse. Lapse võib ära kuulata talle tuttavas keskkonnas väljaspool kohtuasutust, kui kohus leiab, et see on lapse huvides. Vajadusel viibib ärakuulamise juures psühhiaater, psühholoog või sotsiaaltöötaja.
83. Vähemalt 14-aastane piisava kaalutlus- ja otsustusvõimega laps võib tema isikut puudutavas hagita perekonnaasjas määruse peale kaevata oma seadusliku esindaja kaasabit. Sama kehtib muude asjade suhtes, mille puhul laps tuleb enne asja lahendamist ära kuulata (perekonnaseadus § 553).
84. Kriminaalasjade puhul on kaitsja osalemine kohustuslik kõigil juhtudel, kui süüdistatav oli teo toimepanemise ajal alaealine. Alaealise tunnistajaks kutsumisel peab juures viibima lastekaitsetöötaja, sotsiaaltöötaja, pedagoog või psühholoog, kui uurijal ei ole lastekaitse, psühholoogia või pedagoogika alast kõrgharidust või piisavat koolitust.
85. Kui kohtuistungid on reeglina avalikud, siis muuhulgas võib kohus kuulutada kohtuistungid kinniseks, kui see on alaealise või vaimse puudega isiku huvides, eelkõige sellise isiku ülekuulamiseks (tsiviilmenetluse seadustik §38).

Artikkel 14. VABADUS JA ISIKUPUUTUMATUS

86. Eesti Vabariigi Põhiseadus näeb ette, et inimeste õigused ja vabadused võivad olla piiratud kooskõlas Põhiseadusega. Selline piiratus on demokraatlikus ühiskonnas vajalik ning ei või moonutada õiguseid ja vabadusi.
87. Eesti Vabariigi Põhiseaduse kohaselt on igaühel õigus vabadusele ja kaitsele. Kedagi ei või jätta vabaduseta, välja arvatud seaduses sätestatud juhtudel. Eesti Vabariigi Põhiseadus ei luba vabaduse võtmist puude alusel. Kuna Põhiseadus näeb ette võrdse kaitse nii puudega, kui puudeta inimestele, on puudega inimestel õigus samadele menetluslikele ja seadusest tulenevatele rahalistele tagatistele nagu kõigil teistel inimestel. Kui riik on ebaõiglaselt piiranud kellegi vabadust, kohandub sellele inimesele kahjust tulenev kompensatsioon riigilt alusetult vabaduse võtmise seaduse alusel.
88. Vastavalt kehtivale õiguskorrale selgitatakse kinnipeetule alates vabaduse võtmisest tema õigusi

nii suuliselt kui kirjalikult. Puudega inimesed võetakse vastutusele sarnaselt puueteta inimestele, pöörates samas nende vajadustele suuremat tähelepanu ja andes neile vajalikku abi. Olukorras, kus politseiprotseduuride läbiviimisel inimene ei kuule või ei räägi, kutsutakse viipekeeletõlk või võimalusel suhtlevad politseiametnikud inimesega kirjalikult. Politseiametnikele ei ole korraldatud koolitusi puudega inimestega töötamiseks, samuti ei ole esitatud uurijate kohta ühtegi kaebust puudega inimeste kohtlemise kohta.

89. Eesti Vabariigi Põhiseadus sätestab, et inimeste õigusi ja vabadusi tohib piirata kooskõlas Põhiseadusega vaid teatud eesmärgi saavutamise piirides. Piiratud teovõimega inimeste õiguskasutuse tagamise eesmärgil võib kohus määrata inimesele eestkostja, aga inimese eestkostetavaks määramisel tuleb kasutada leebemaid meetmeid. Täiskasvanule ei saa nõuda eestkostjat, kui tema õigusi kaitseb volikiri või tehakse seda läbi pereliikmete või teiste abistajate. Kuna abi peab olema proportsionaalne ja vastavuses inimese seisukorraga, võib eestkostja olla määratud vaid ülesanneteks, mille jaoks eestkoste on vajalik. Eestkostja peab oma tegevustes lähtuma eestkostetava huvidest. Ennetamiseks huvide konflikte ja eestkostetava vara kuritarvitamist, kohaldatakse eestkostjale piirangud tehingute sooritamisel.

90. Inimese seaduslik esindaja ei saa anda inimese eest nõusolekut tervishoiu- ja sotsiaalteenuste osutamise kohta. Ainult kohus saab otsustada puudega inimese majutamise kinnisesse sotsiaalhoolekande- või raviasutusse.

91. Vastavalt psühhiaatrilise abi seadusele ning nakkushaiguste ennetamise ja tõrje seadusele otsustab inimese tahtest olenematu ravile allutamise kohus. Tahtest olenematu ravi kohaldamisel asendab inimese otsust kohtu otsus, mille jaoks peavad üheaegselt esinema kolm tingimust: 1) inimesel on raske psüühikahäire, mis piirab tema võimet oma käitumisest aru saada või seda juhtida või isik põeb eriti ohtlikku nakkushaigust; 2) haiglaravita jätmisel ohustab inimene psüühikahäire või põetava eriti ohtliku nakkushaiguse tõttu iseenda või teiste elu, tervist ja julgeolekut; 3) muu abi ei ole küllaldane. Muudel põhjustel ei ole Eestis võimalik tahtest olenematult tervishoiuteenuseid osutada.

92. Inimene paigutatakse hoolekandeesutusse ööpäevaringset erihooldusteenust saama tema enda või tema seadusliku esindaja nõusolekuta juhul, kui esinevad kõik järgmised asjaolud: 1) inimesel on raske psüühikahäire, mis piirab tema võimet oma käitumisest aru saada või seda juhtida; 2) inimene on endale või teistele ohtlik, kui ta jäetakse paigutamata hoolekandeesutusse ööpäevaringset erihooldusteenust saama ja 3) varasemate abinõude rakendamine ei ole osutunud küllaldaseks või muude abinõude kasutamine ei ole võimalik. Täiustunud ennetustegevuse ja toetussüsteemide arendamise tulemusena on kohtu otsusel hoolekandeesutusse paigutatud inimeste arv on langenud 197 inimeselt 2010. aastal 124 inimesele 2014. aastal.

93. Sotsiaalteenuseid saava inimese vabalt liikumise piirangut reguleerib sotsiaalhoolekandeseadus (§ 20¹ ja § 20²), millest tulenevalt võib ööpäevaringse erihoolduse pakkuja piirata vaid nende inimeste vaba liikumist, kes on sotsiaalhoolekandeesutusse suunatud kohtuotsusega. Ööpäevaringse erihoolduse pakkuja võib piirata ööpäevaringset hooldust saava psüühikahäirega inimese vaba liikumist vaid piirides, mida nõuavad selle ja teiste inimeste õigused ja vabadused.

94. Ööpäevase erihoolduse pakkuja võib eraldamist kasutada vabaduse piiranguna vaid inimeste

puhul, keda pole ööpäevasele erihooldusele määranud kohus. Inimese panemist eralduspalatisse loetakse tema isoleerimiseks. Inimene pole siis ööpäevaringse erihoolduse pakkuja pideva järelevalve all ja erihoolduse pakkuja esitab eraldamise kohta kirjaliku põhjendatud otsuse ning teavitab inimese seaduslikku esindajat.

Artikkel 15. KAITSE PIINAMISE JA JULMA, EBAINIMLIKU VÕI ALANDAVA KOHTLEMISE JA KARISTAMISE EEST

95. Kaitse piinamise ja julma, ebainimliku või alandava kohtlemise eest on reguleeritud Eesti Vabariigi Põhiseaduse ja rahvusvaheliste konventsioonidega. Eesti Vabariigi Põhiseadus sätestab, et kõik inimesed on seaduse ees võrdsed. Kedagi ei tohi diskrimineerida rahvuse, rassi, nahavärvuse, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste, samuti varalise ja sotsiaalse seisundi või muude asjaolude tõttu (§12). Kedagi ei tohi piinata, julmalt või väärrikust alandavalt kohelda ega karistada. Kedagi ei tohi tema vaba tahte vastaselt allutada meditsiini- ega teaduskatsetele (§18).
96. Õiguskantsler on määratud riiklikuks kaitsemehhansmiks piinamise ja teiste julmade, ebainimlike või alaväärstava kohtlemise või karistamise eest. OPCAT mandaadi (Vabatahtlik protokoll piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärrikust alandava kohtlemise ja karistamise mandaat) alusel teeb õiguskantsler vähemalt korra kolme aasta jooksul kontrollkäike erihooldusasutustesse nagu psühhiaatriaiglad, erihoolduselamud, erivajadustega õpilaste koolid, üldhoolekandeesutused, asenduskodud, noortekodud või muud järelevaatajatega asutused. Kui õiguskantsler saab infot kuritarvitamise kohta, teeb ta hooldusasutusse ka erakorralisi visiite.
97. Karistusseadustikuga on sanktsioneeritud kehaline väärkohtlemine (sh tervise kahjustamine, löömine, peksmine, valu tekitamine), piinamine, nimkaubandus, tavapäratutes tingimustes töötama sundimine, prostitutsioonile sundimine ja kaasaitamine, kupeldamine, vägivalla või pettusega isikuvabadust piiravasse riiki toimetamine, pantvangi võtmine, ebaseaduslike inimuuringute tegemine ja ebaseaduslik siirdematerjali võtmine. Karistused varieeruvad olenevalt selle liigist ja raskusastmest rahalisest karistusest kuni kaheteistaastase vangistuseni. Juriidiliste isikute puhul ulatuvad karistused rahalisest trahvist sundlõpetamiseni. Karistusseadustik ei tee vahet, kas kannatanu on puudega inimene või mitte.
98. Vastavalt võlaõigusseadusele (§766 lg4 ja §767) osutatakse inimesele tervishoiuteenuseid vaid tema nõusolekul. Teovõimetu inimese puhul osutatakse tervishoiuteenuseid vastavalt tema tegelikule või eeldatavale tahtele. Kui patsient on teadvuseta või ei ole muul põhjusel võimeline taht avaldama ning tal ei ole seaduslikku esindajat või seaduslikku esindajat ei ole võimalik kätte saada, on tervishoiuteenuse osutamine lubatud ka patsiendi nõusolekuta, kui see on patsiendi huvides ja vastab tema poolt varem avaldatud või tema eeldatavale tahtele ja tervishoiuteenuse viivitamatu osutamata jätmise oleks ohtlik patsiendi elule või kahjustaks oluliselt patsiendi tervist.
99. Vastavalt ravimiseadusele (§91) ja meditsiiniseadmete seadusele (§21) võivad inimesed ravimi või meditsiiniseadme kliinilistes uuringutes osaleda ainult kirjalikul nõusolekul. Enne nõusoleku andmist tuleb inimest teavitada kõigist ravimi või meditsiiniseadme kliinilise uuringuga seotud

asjaoludest. Inimene võib antud nõusoleku igal ajal tagasi võtta. Piiratud teovõimega inimese nõusoleku osalemiseks ravimi või meditsiiniseadme kliinilises uuringus annab tema seaduslik esindaja, võttes arvesse inimese eeldatavat taht. Kui seadusliku esindaja otsus ilmselgelt kahjustab piiratud teovõimega inimese huve, ei tohi kliinilise uuringu läbiviija seda otsust järgida. Piiratud teovõimega inimest ennast tuleb uuringu asjaoludest ja tehtud otsusest teavitada mõistlikus ulatuses. Inimene, kes ei ole võimeline andma vastutustundlikult kaalutud nõusolekut, võib uuringus osaleda ainult juhtudel, kui uuritavast ravimist või meditsiiniseadmest võib olla talle otsest kasu või kui uuringu eesmärki ei ole võimalik saavutada uuringuga, milles osalevad inimesed on võimelised andma teadva nõusoleku.

Artikkel 16. KAITSE ÄRAKASUTAMISE, VÄGIVALLA JA VÄÄRKOHTLEMISE EEST

100. Eesti Vabariigi Põhiseadus (§18) sätestab, et kedagi ei tohi piinata, julmalt või väärikust alandavalt kohelda ega karistada. Seejuures loetakse piinamine, julmus, ebainimlikkus, alandamine ja karistamine väärkohtlemise alaliikideks. Igaühel on õigus vabale eneseteostusele. Igaüks peab oma õiguste ja vabaduste kasutamisel ning kohustuste täitmisel austama ja arvestama teiste inimeste õigusi ja vabadusi ning järgima seadust (§19).
101. Karistusseadustik näeb ekspluateerimise, vägivalla ja väärkohtlemise eest (sh nt vägistamine, suguhügieeni või muule sugulise iseloomuga teole sundimise eest) kaitseks ette sanktsioone vastavalt kuriteo liigile ja raskusastmele kolmest kuni viieteistaastase vangistuseni. Juriidilisi isikuid karistatakse kõigi eelpoolnimetatud tegude eest rahalise trahviga. Karistuste määramisel ei tehta vahet, kas kannatanu on puudega või mitte.
102. Ekspluateerimise, vägivalla ja väärkohtlemise juhtumite kindlakstegemine, uurimine ja vajaduse korral kohtu alla andmine on reguleeritud kriminaalmenetluse seadustikuga ning seda kohaldatakse kõikidele sihtgruppidele, sh puudega inimestele. Kriminaalmenetluses on ette nähtud vajalikud erisused puudega inimestele viipekeeletoetuse kasutamiseks. Alaealiste tunnistajate puhul on kohustus kaasata lastekaitsetöötaja või sotsiaaltöötaja.
103. Ohvriabi seaduse alusel on hooletuse või halva kohtlemise, füüsilise, vaimse või seksuaalse vägivalla ohvriks langenud inimestel ja teatud tingimustel ka nende perekonnanliikmetel õigus saada ohvriabi teenuseid (§3), sotsiaalhoolekandeteenuseid ja riiklikku kuriteoohvri hüvitist (3. ptk). Kui vajalik, pakutakse ka tõlketeenuseid (sh viipekeeletoetust).
104. Vägivalla vähendamise riiklikult koordineeritavad eesmärgid, meetmed ja tegevused on alates 2010. aastast koondatud vägivalla vähendamise arengukavadesse. Arengukavade üldeesmärk on vähendada ja ennetada vägivalda selle mitmesugustes vormides. Arengukavas on vaatluse alla võetud alaealistega seotud vägivald, perevägivald ja inimkaubandus. Uus, hetkel koostamisel olev arengukava pakub vägivalla ennetamiseks välja tervikliku raamistiku. Kui aastatel 2010-2014 rakendunud arengukava keskendus peamiselt tagajärgedega tegelemisele, siis on uues kavas suurem rõhuasetus ennetusel ja ohvrite toetamisel vastavalt iga sihtgrupi vajadustele. Arengukava raames viiakse ellu meetmeid ja tegevusi, mis aitavad kujundada vägivalda taunivaid sotsiaalseid norme ja hoiakuid ühiskonnas, suurendavad laste ja noorte teadlikkust vägivallast ja parandavad eluoskuseid, võimaldavad paremini märgata ja reageerida vägivaldajuhtumitele, abistavad vägivallaohvrid, pakutakse teenuseid vägivaldakarjatele

retsidiivsuse vähendamiseks.

105. Koostöös partnerite ja kantsleritega toetab Sotsiaalministeerium inimesi (sh puudega inimesi), kes on kogenud inimkaubandust ja seksuaalset vägivalda. Hinnangud viitavad, et puudega inimeste proportsioon prostitutsioonis on küllaltki kõrge. Et seksuaalse vägivalda ohvreid aidata, toetatakse ka naiste tugikeskuste tegevust. Prostitutsioonis osalenud inimestele pakutakse sotsiaalset, psühholoogilist ja õiguslikku nõustamist, nagu ka traumajärgset rehabilitatsiooniteenust. Spetsialistide võrgustikule korraldatakse koolitusi ja ümarlaudasid. Projektid nagu „Soopõhise vägivalda ohvritele paremate toetavate teenuste pakkumine, asutustevahelise koostöö tugevdamine ja avalikkuse teadlikkuse tõstmine“ ja “Hooli inimesest - lõpeta vägivald” on tõstnud avalikkuse teadlikkust soopõhisest kodu- ja seksuaalvägivaldast. Tulevikuplaanidesse kuuluvad inimkaubanduse ohvrite eneseabigruppide loomine, varjupaikade ja inimkaubanduse ohvritele loodud rehabilitatsioonikeskuste töötingimuste parandamine ning ka süstemaatilisem ja laiaulatuslikum teadlikkuse tõstmine põhifookusega vägivalda (sh psüühilise vägivalda) erinevatele aspektidele.
106. Riigiasutused (sh õiguskansler) ja valitsusvälised organisatsioonid tegelevad väärkohtlemise ennetamisega. Näiteks on Eesti Patsientide Esindusühingu töö keskendunud väärkohtlemise ennetamisele ja inimeste kaitsele eesmärgiga esindada patsientide huve nii individuaalsel, süsteemsel kui rahvusvahelisel tasandil. Selleks teavitatakse patsiente nende õigustest, korraldatakse loenguid patsientide organisatsioonidele ja tervishoiuasutustele. Patsientide ja raviasutuste töötajate teavitamine aitab kaasa tervishoiukorralduse paranemisele ja patsientide rahulolu suurendamisele. 2012. aastal moodustasid kõigist Eesti Patsientide Esindusühingu poole pöördunudest (kokku 1326 inimest) 28% psüühikahäirega patsiendid, 28,2% puudega inimesed, 5,2% haigla või hooldekodu kinnise osakonna patsiendid ning 8% hoolduskohustusega koormatud pereliikmed.
107. Puuetega inimeste kokkupuuteid vägivaldaga on uurinud puuetega inimestest koosnenud uurimiserühm aastal 2009. Tulemus näitas, et pea viiendik (18%) täiskasvanud puuetega inimestest olid kogenud psüühilist vägivalda ja 1% oli kogenud füüsilist (sh seksuaalset) vägivalda. Pea kõik füüsilist vägivalda kogenud inimesed olid langenud osaks ka psüühilisele vägivaldale. Vägivalla all kannatanute levik tuli keskmisest kõrgemana esile noorukite (6-29 aasta vanused) ja keskeas olevate inimeste (30-49 aasta vanused), puuetega inimeste (vastavalt 32% ja 36%) hulgas. Tihemini esines vägivalda vaimsete häiretega inimeste seas.

Artikkel 17. ISIKUPUUTUMATUSE KAITSE

108. Eesti Vabariigi Põhiseadus (§20) sätestab, et kõigil on õigus vabadusele ja turvalisusele. Vabadusekaotus on lubatud vaid äärmuslikel juhtudel seaduses sätestatud alustel. Puudest tingituna ei tehta neisse reeglitesse mingeid erandeid.
109. Raseduse katkestamise ja steriliseerimise seadus (§5-12) sätestab, et naise rasedust võib katkestada üksnes tema enda kirjalikult esitatud sooviavalduse alusel. Keegi ei tohi sundida ega mõjutada naist oma rasedust katkestama. Piiratud teovõimega naise raseduse võib katkestada tema enda soovil ja tema eestkostja nõusolekul. Kui naine ei ole raseduse katkestamisega nõus või ei suuda tahet avaldada või kui eestkostja raseduse katkestamisega ei nõustu, võib raseduse

katkestada üksnes kohtu loal. Kui kohtu loa saamise viivituse tõttu tekib tõsine oht naise tervisele, võib raseduse katkestada ka kohtu loata, kuid sel juhul tuleb luba hankida viivitamata tagantjärele. Rasedust võib katkestada ainult naistearst ainult vastavat riiklikku tegevuslitsentsi omavas tervishoiuasutuses. Raseduse katkestamisele peab eelnema nõustamine, mille käigus selgitatakse raseduse katkestamise bioloogilist ja meditsiinilist olemust ning sellega seonduvaid riske, sealhulgas võimalikke tüsistusi. Karistusseadustik (§118 lg 1) näeb ette raseda naise tahte vastaselt tema raseduse katkestamise eest kolme- kuni kaheasteastase vangistuse, juriidilise isiku puhul rahalise karistuse või sundlõpetamise (§118 lg 2).

110. Raseduse katkestamise ja steriliseerimise seadus (§20-24) sätestab, et isikut võib steriliseerida üksnes tema enda kirjalikult vormistatud sooviavalduse alusel. Piiratud teovõimega isiku steriliseerimise otsustab maakohus hagita menetluses eestkostja avalduse alusel. Alaealist isikut ei või steriliseerida. Isikut võib steriliseerida naistearst, kirurg või uroloog ainult tervishoiuasutuses, mille koosseisus on kirurgia-, uroloogia- või günekoloogiaosakond. Steriliseerimisele peab eelnema nõustamine, mille käigus selgitatakse steriliseerimise bioloogilist ja meditsiinilist olemust ning sellega seonduvaid riske, sealhulgas võimalikke tüsistusi. Isikut ei või steriliseerida enne, kui nõustamisest on möödunud üks kuu.

Artikkel 18. LIIKUMISVABADUS JA KODAKONDSUS

111. Põhiseadus tagab kõigile isikutele võrdsetel alustel õiguse vabalt liikuda ja elukohta valida, õiguse saada kodakondsus (§34).
112. Kohastel juhtudel kehtivad puuetega inimestele erisätted, mis tagavad, et neid õigusi saab ka praktikas teostada. Näiteks piiratud õigus- või teovõimega isikud (vt ka artikli 12 aruannet) on vabastatud keeleeksami ja kodakondsuseksami nõudest (kodakondsuse seadus § 6, § 35) ning isikutel, kes ei suuda tervislikel põhjustel neid eksameid tavalistes tingimustes läbida, on õigus sooritada kodakondsuseksam sellises ulatuses ja sellisel viisil, mida tema tervises seisund võimaldab.
113. Isikutunnistuse taotlemine on puudega inimestele tagatud samadel alustel teiste inimestega. Erisus tehakse vaid piiratud teovõimega isikute puhul, kes peavad isikutunnistuse taotlemiseks pöörduma isiklikult koos seadusliku esindajaga vastava asutuse poole. Dokumendi väljastamiseks võib väljastaja dokumendi kasutaja huvide kaitseks nõuda dokumendi väljastamiseks piiratud teovõimega isiku isiklikku ilmumist.
114. Samuti tagab põhiseadus (§35) Eestist lahkumise õiguse igaühe õigusena, jättes võimaluse kehtestada piirangud vaid seadusega, et tagada kohtulik või eeluurimismenetlus või viia täide kohtuotsus. Neis reeglites ega Eestisse sisenemist reguleerivates reeglites ei eristata inimesi puuete alusel.
115. Eesti Vabariigi lastekaitse seadus sätestab, et iga laps tuleb meditsiinasutuses arvele võtta kohe pärast sündi ning sünnihetkest peale on lapsel õigus nimele. Kuna Eesti kodakondsuse aluseks on *ius sanguinis* (vereõigus lad. k) põhimõte, siis põhiseaduse kohaselt on igal lapsel, kelle vanematest üks on Eesti kodanik, õigus Eesti kodakondsusele sünnilt. Kõik need õigused on kõigil isikutel puudest sõltumata.

Artikkel 19. ISESEISEV ELU JA KOGUKONDA KAASAMINE

116. Kuigi Eesti Vabariigi Põhiseadus ei sätesta otseselt, et inimestel on õigus elada kogukonnas, võib selle kaudselt tuletada Põhiseaduses sätestatud inimväärikuse põhimõttest (§ 10). Põhiseadus (§34) sätestab samuti, et kõigil on võimalus valida, kus elada. Eesti on ühinenud Euroopa Liidu põhiõiguste hartaga, mille kohaselt tunnustatakse puuetega inimeste õigust saada kasu meetmetest, mille eesmärk on tagada puuetega inimeste osalemine ühiskonnas. Pärast elukoha valikut võrdsetel alustel teistega, on peamine puuetega inimeste poolt kogetud piirang igapäevatoimingutega hakkamasaamine ja juurdepääs neile.
117. Iseseisvalt kogukonnas elamise võimaldamiseks ning puuetega inimeste toimetuleku tagamiseks on sotsiaalhoolekande seaduses sätestatud rida sotsiaalteenuseid (§10) ning kohalike omavalitsuste ülesanne korraldada abi vajavate puudega inimeste toimetulek, pakkudes neile sotsiaalteenuseid, toetusi ja muud abi (§26). Kohaliku omavalitsuse korralduse seadus (§6 lg 1) seab kohaliku omavalitsuse ülesandeks sotsiaalhoolekande valdkonnas korraldada linnas või vallas sotsiaalabi ja -teenuseid (nagu sotsiaalabi ja -teenuste korraldamine). Et kindlustada puuetega inimesele võimalikult iseseisev elu, pakutakse mitmeid sotsiaalteenuseid (sotsiaalnoustamine, koduteenused, isikliku abistaja teenus, tugiisikuteenus, eluruumi kohandamise teenus, viipekeeletõlke teenus ja sotsiaaltransport). Kohalikud omavalitsused võivad pakuda täiendavaid teenuseid, arvestades ka kohalike omavalitsuste võimalusi ja eripärasid. Leidmaks sobivaima meetme peab kuulama ka inimese enda arvamust.
118. Kui puudega inimene vajab oma õiguste teostamisel kõrvalist abi, osutavad seda enamasti perekonnaliikmed. Kui sellest ei piisa, on kohalikul omavalitsusel õigus määrata hooldaja, kelle õigused ja kohustused määratakse kindlaks lepinguga.
119. Riiklikul tasandil on korraldatud proteeside, ortopeediliste ja muude abivahendite andmine (vt täpsemalt artikkel 20) ja rehabilitatsiooniteenus (vt täpsemalt artikkel 26).
120. 2008. aastal käivitas Puudealase Teabe ja Abivahendite Keskus elukeskkonnaga kohanemise nõustamisteenuse ja valmistas ette eluruumi kohandamiseplaanid. Vähenenud liikumisvõimega, vaegnägijatele, vaegkuuljatele ja psüühiliste erivajadustega inimestele pakutakse eluruumide kohandamise nõustamist. Praguseks on nõustatud keskmiselt 70 inimest aastas. Eluruumide kohandamise madal tase (14% 2011 ja 30% 2013. aastal kodudest, millele pakuti kohandamisplaani) tuleneb kohalike omavalitsuste eelarveliste vahendite vähesusest. Aastani 2020 toetab Euroopa Regionaalfond 2000 puudega inimese eluruumi kohandamist lähtuvalt inimeste individuaalsetest vajadustest eesmärgiga kaasata puuetega inimesi paremini ühiskonda ning parandada nende iseseisvat elamist ja igapäevast toimetulekut.
121. Peamised probleemid puuetega inimestele sotsiaalteenuste osutamisel on seotud teenuste kättesaadavuse ja kvaliteediga, mis on erinevates kohalikes omavalitsustes erinev, sest kohalikud omavalitsused on erineva võimekusega tulenevalt oma suurusest, tuludest, elanike arvust jms. Levinuimad tugiteenuste kättesaadavusega seotud probleemid on kaugus kodust (54%), keerukas bürokraatia (62%) ja pikad ootejärjekorrad (57%). 47% puudega inimestest on märkinud, et nad ei saa nende iseseisvat kodust toimetulekut toetavaid teenuseid ja 55% ei saa

teenuseid, mis toetaks nende toimetulekut väljaspool kodu. Pisut üle poole (52%) teenusesaajatest olid sotsiaalteenuste kvaliteediga rahul. Puuetega inimesed tunnevad enamasti puudust meditsiinilise rehabilitatsiooni (32%), koduhoolduse (17%) ja sotsiaaltranspordi (10%) teenustest. Analüüsid viitavad, et tegelik vajadus hoolduse ja hooldusraviteenuste järele võib praegu pakutavast olla mitmeid kordi kõrgem.

122. Parandamiseks ligipääsu sotsiaalteenustele on ette nähtud lisarahastust. Euroopa Sotsiaalfondi toetusega on suurendatud mitmete sotsiaalteenuste (nt koduteenused, hooldusteenused, sh intervall- ja päevahooldus, sotsiaaltransport, isikliku abistaja teenus ja tugiisikuteenus) pakkumist. Aja- ja finantsressursside optimeerimiseks tuuakse turule uusi innovatiivseid teenuseid (näiteks video- ja audiohooldusteenused ja häirenupu teenus). Mitmete toimetulekuraskustega (sh puue) inimestele pakutakse sotsiaalnõustamise teenuseid, sh psühholoogilist nõustamist, perenõustamist, võlanõustamist, tugiisiku teenust, sotsiaaltöötajate ja spetsialiseeritud ekspertide nõustamist (sh õigusnõustamist, kliinilise psühholoogi nõustamist ja eripedagoogi nõustamist). Kokku pakutakse Euroopa Sotsiaalfondi vahenditest sotsiaalteenuseid vähemalt 10 500 puudega inimesele, eakale ja ja nende pereliikmetele, et toetada nende võimalusi töötada (sh töö säilitamine, töö alustamine) või tööturule sisenemist.
123. Riik on võtnud suuna arendada psüühiliste erivajadustega inimestele kogukonnaga tihedamat seotust toetavaid teenuseid, et toetada inimese võimalikult pikka ja iseseisvat toimetulekut oma tavapärasel elukeskkonnas. Riik pakub toetatud elamist, kogukonnas elamist, igapäevaelu toetust, toetatud tööhõivet ja erihoolekandeteenuseid eesmärgiga hoida inimest aktiivsena ning säilitada tema igapäevaoskusi või asuda otseselt seda taastama, eriti hoidmaks teda minemast ööpäevastele hooldusteenustele. Inimene peaks sinna minema vaid viimase abinõuna, kui kõik teised meetmed inimese toetamiseks ei ole olnud tulemuslikud ja kui teiste teenustega ei saa kindlustada inimese toimetulekut.
124. Aastatel 2007-2013 suleti ja reorganiseeriti erihoolekandetasutused neljas vanas mõisahoones ning loodi 550 kvaliteetset teenuskohta peremajades. Ehitatud üksused paiknevad vahetus läheduses asulatele eesmärgiga, et erihoolekandetasutuste kliendid saaksid osaleda kohalike päevakeskuste ja töökeskuste tegevuses, käia jõusaalis ja osaleda muudes tegevustes. Plaanid aastateks 2014-2023 hõlmavad Euroopa Regionaalfondi ressursside kasutamist, et parandada psüühiliste erivajadustega inimeste elamis-, õppimis- ja töötingimusi.
125. Sotsiaalteenuste arendamisel juhindub riik põhimõttest, et teenused peavad toetama iseseisvat toimetulekut, töötamist, kodutingimustes elamist ja järgima institutsioonidest kaugenemise põhimõtteid. Sotsiaalministeeriumi arengukava aastateks 2015-2019 seab eesmärgiks kasvatada kogukonnapõhist hooldust saavate inimeste arvu suuremaks institutsioonipõhisel hooldusel olevate inimeste arvust.
126. Toetudes valitsuse poolt vastu võetud Erihoolekande arengukavale aastateks 2014-2020, on riik tõstnud oma kohustuste esikohale toetavate teenuste arendamise, keskendudes inimesekesksete kõrgekvaliteetsete kogukonnateenuste arendamisele. Toetavad teenused peavad võimaldama ennetada inimeste vajadust ööpäevase teenusevormi järele ja pigem toetama institutsioonidest kaugenemist.
127. Eesti regionaalarengu strateegia aastateks 2014-2020 seab eesmärgiks kindlustada erinevatele

sotsiaalsetele gruppidele kõrgekvaliteetsete avalike teenuste kättesaadavus ning parandada rahulolu ühistranspordile ligipääsetavusega kõikjal Eestis. Iseseisvalt elamine ja kaasatus ühiskonda on uue, sh puudega inimeste poliitikat hõlmava heaolu arengukava aastateks 2016-2023 nurgakivi ning kajastatud ka puudega või tervisekahjustusega inimeste sotsiaalse kaitse koostöökokkuleppes (allkirjastatud aastal 2014). Mõlemad dokumendid valmivad 2015. aastal.

Artikkel 20. ISIKLIK LIKUMISVÕIME

128. Puudega inimeste isikliku liikumisvõimet avardavad enamjaolt abivahendid, invatransporditeenus, ligipääsetav ühistransport ja teised sotsiaal teenused (vt ka aruannet artiklite 9 ja 19 kohta). Abivahendite eraldamist lastele, puudega inimestele (kellel on tuvastatud töövõime kaotus alates 40% või määratud puude raskusaste) ja eakatele reguleerivad sotsiaalhoolekande seadus ja sotsiaalministri 14.12.2000 määrus nr 79 „Tehniliste abivahendite taotlemise ja soodustingimustel eraldamise tingimused ja kord.“
129. Astangu Puudealase Teabe ja Abivahendite Keskus nõustab puudega inimesi abivahendi valikul, väljastab eksperthinnanguid, tõstab inimeste abivahenditealast teadlikkust ning edendab pakkujatevahelist koostööd. Keskuses pakutava abivahendite nõustamisteenuse raames hinnatakse kliendi tegevuskeskkonnas tema probleemi ning antakse soovitusel vajalike abivahendite soetamiseks. Saadud hinnang võimaldab kliendil või temaga seotud spetsialistil (perearst, Töötukassa konsultant, rehabilitatsiooniarst jms) soetada kliendi vajadustele vastav abivahend. Nõustamisteenuse käigus antakse kliendile teavet abivahendite süsteemi regulatsiooni, samuti sotsiaalteenuste- ja toetuste ning tööturuteenuste kohta. 2012-2013. aastal moodustasid abivahendite nõustamised 53% kõigist nõustamistest. Peale nõustamist soetatud abivahendite määr on püsinud 70-80% piirides.
130. 2013. aastal sai abivahendi kokku 64 420 inimest. Nendest 48 227 ostsid selle abivahendi endale ja 16 143 rentisid. Tehnilise abivahendi saajate hulk on aastast 2008 pidevalt kasvanud ja kõrgeim kasv on ilmnenu tööeas puudega inimeste seas. Siiski on suurim tehnilise abivahendi saajate grupp pensioniealiste seas (umbes 70% kõigist tehnilise abivahendi saajatest). Laste osakaal abivahendi saajatest oli 14%. Valdav enamus täiskasvanud abivahendisaajatest kasutas neid peamiselt oma igapäevatoimingutes - 89% koduseks toimetulekuks, 64% koduväliseks toimetulekuks (sh 4% töötamiseks). 62% kõigist puuetega lastest vajasis mõningast tehnilist abi, samas kui enamuse soovitud abivahendeist moodustasid hooldusvahendid ja nägemise abivahendid. Abivahendite peamine probleem on nende kõrge hind, mittetäielik vastavus vajadustele ja sobivate abivahendite puudus, samuti nende vähene vastupidavus ja keerukus kasutamisel. Pooled abivahendite kasutajaist on nendega igati rahul. Siiski ei kasuta abivahendeid 4% puudega inimestest, kuigi tegelikult vajaksid neid.
131. Abivahendite süsteemi reform on algatatud üheskoos töövõimereformiga (vt artikkel 27). Abivahenditega varustamine saab olema seotud inimese töövõime hindamisega. Abivahendit hakkab määrama kompetentne spetsialist (perearst, eriarst või rehabilitatsioonimeeskond), mis annab kinnituse, et abivahend vastab inimese vajadustele ja toetab tema toimetulekut. Reformiga loovutab riik abivahendite korralduse Sotsiaalkindlustusametile, muutes sellega rahastamise põhimõtted praeguselt regionaalselt aluselt inimesepõhiseks võimaldades inimestel

saada just endale sobivamad abivahendid. Kavad aastateks 2016-2020 sisaldavad Euroopa Sotsiaalfondi ressursside eraldamist abivahendite kättesaadavuse parandamiseks tööealistele puudega inimestele, lühendades sel moel järjekordi.

132. Hõlbustamiseks puudega inimeste liikumisvabadust, lubab ühistranspordiseadus sõita tasuta raudtee-, maantee- ja veetranspordiga (sh kommertsliinidel) puudega lapsel, 16-aastaselt ja vanemal sügava puudega inimesel ja sügava või raske nägemispuudega inimese saatjal ning nägemispuudega inimest saatval juhtkoeral. Linnasiseselt saab sügava puudega inimese ja puudega lapse saatja 50 %list soodustust pileti täishinnast. Kohalikud omavalitsused võivad oma eelarvest kehtestada ühistranspordile täiendavaid soodustusi ja tõsta soodustusmäärasid.
133. Maavalitsuste korraldatud ühistranspordihanked sisaldavad nõuet, et vedaja võtab ühistranspordi planeerimisel arvesse ka vähenenud liikumisvõimetega inimeste vajadused. Näiteks peab vedaja kasutama vähemalt ühte bussi, millel oleks ratastoolitõstuk või mis oleks muul moel kohaldatud sisenemiseks ratastoolikasutajale.

Artikkel 21. SÕNA- JA ARVAMUSVABADUS NING LIGIPÄÄS TEABELE

134. Õigus sõna- ja arvamusvabadusele ning ligipääs teabele on kõigile inimestele põhiseadusega tagatud. Igaühel on õigus vabalt saada üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni puuetega inimestele ligipääsetavas vormis ilma lisatasuta.
135. Sotsiaalhoolekande seaduse (§26 lg 1) alusel vastutavad praegu viipekeele tõlketeenuste korraldamise eest kohalikud omavalitsused. Kahjuks ei ole need teenused veel kogu riigis võrdselt kõigile kättesaadavad, sest kohalike omavalitsuste võimalused neid teenuseid osutada on erineva tulubaasi ja haldusvõimekuse tõttu suuresti varieeruvad. Selle puuduse kõrvaldamiseks kasutab valitsus aastatel 2015-2020 Euroopa Sotsiaalfondi vahendeid, et töötada välja, katsetada ja rakendada riiklikud viipekeeletoelke teenused.
136. Infoühiskonna arengukava 2020 sätestab selgelt, et infoühiskond luuakse kõigile Eesti elanikele, kusjuures erilist tähelepanu pööratakse erivajadustega sotsiaalsete rühmade lõimimisele.
137. Avaliku teabe seaduse kohaselt on avalik teave üldiselt tasuta ning teabele ligipääs tuleb tagada igaühele võimalikult kiirel ja hõlpsal viisil (avaliku teabe seadus § 4). Kõigi ministriumide veebilehed on hiljuti üle läinud ühisele visuaalsele ja tehnilisele standardile, mis vastab veebi sisu ligipääsetavussuuniste (WCAG 2.0) soovituselenele mille täitmine teeb veebi sisu ligipääsetavaks paljudele puuetega inimestele (sh nt nägemispuudega, kuulmispuudega, õpiraskustega, kognitiivsete piirangutega, liikumispuudega, kõnepuudega, valgustundlikkusega ja nimetatud puuete kombinatsioonidega inimestele. Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi kehtestatud riigi infosüsteemi koosvõime raamistiku nõuete kohaselt peavad kõik avaliku sektori veebilehed püüdma vastata WCAG kriteeriumidele.
138. Meediateenuste seadus (§23) nõuab, et audiovisuaalmeedia teenuse osutajad teevad oma teenuse kättesaadavaks nägemis- ja kuulmispuudega inimestele, kasutades selleks saate varustamist subtiitritega, viipekeelset tõlget, eraldi audiokanaleid, teleteksti jms. Alates 2014. aastast varustatakse kõik riigi poolt toetatud filmid kuulmis- ja nägemispuudega inimestele

mõeldud subtiitrite ja audio-kirjeldustõlkega.

139. Eesti järgib põhimõtet, et kultuuriliste ja kirjandusalaste avalike raamatukogude programmide, elukestva õppe algatuste, lugemist ja lugemisharjumust soodustavate programmide, kirjanike ja teiste loomeinimestega lugejakohtumiste korraldamisel arvestatakse ka nende erivajadustega inimeste huvidega, kelle emakeel ei ole eesti keel.

Artikkel 22. ERAELU PUUTUMATUS

140. Eesti Vabariigi Põhiseadus (§26) sätestab, et igaühel on õigus perekonna- ja eraelu puutumatusse. Kodu on puutumatu. Riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi kellegi perekonna- ega eraellu sekkuda muidu, kui seaduses sätestatud juhtudel ja korras tervise, kõlbluse, avaliku korra või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks või kurjategija tabamiseks.
141. Samuti sätestab põhiseadus (§43), et igaühel on õigus tema poolt või temale posti, telegraafi, telefoni või muul üldkasutataval teel edastatavate sõnumite saladusele. Erandeid võib kohtu loal teha kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamiseks seadusega sätestatud juhtudel ja korras.
142. Isikuandmete kaitse on riiklikult reguleeritud isikuandmete kaitse seadusega, mille eesmärk on kaitsta isikuandmete töötlemisel füüsilise isiku põhiõigusi ja -vabadusi, eelkõige õigust eraelu puutumatusse. Seaduses esitatud nõuded isikuandmete kaitsmisel ja töötlemisel on kõikide isikute andmete jaoks ühesugused, eristamata isikuid muu hulgas nende tervisliku seisundi või puude alusel. Isikuandmete kaitse on eraldi reguleeritud ka eriseadustes, näiteks kohtulahendite osas nii tsiviilmenetluse kui kriminaalmenetluse seadustikes.
143. Vastavalt võlaõigusseadusele (§768) peavad tervishoiuteenuse osutaja ja tervishoiuteenuse osutamisel osalevad isikud hoidma saladuses neile tervishoiuteenuste osutamisel või tööülesannete täitmisel teatavaks saanud andmeid patsiendi isiku ja tema terviseseisundi kohta. Samuti peavad nad hoolitsema selle eest, et tervishoiuteenuste osutamise dokumentides sisalduvad andmed ei saaks kättesaadavaks kõrvalistele isikutele, kui seaduses või kokkuleppel patsiendiga ei ole ette nähtud teisiti.
144. Elektroonilises tervise infosüsteemis (Patsiendiportaal), kus on kogutud kokku ja hallatakse patsientide terviseandmeid, on patsiendil võimalus otsustada, kas jätta kõik oma tervise andmed arstidele avalikuks või sulgeda osaliselt või täielikult arstidele ligipääs tema andmetele. Inimesel on õigus oma tahteavaldusi igal ajal muuta. Kõik portaalis tehtud patsientide tahteavaldused on arstidele kohustuslikud.

Artikkel 23. KODU JA PEREKONNA AUSTAMINE

145. Eesti Vabariigi Põhiseaduse (§26) järgi on igaühel õigus perekonna- ja eraelu puutumatusse. Riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi kellegi perekonna- ega eraellu sekkuda muidu, kui seaduses sätestatud juhtudel ja korras tervise, kõlbluse, avaliku korra

või teiste inimõiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks või kurjategija tabamiseks.

146. Perekonnaseaduse (§1 lg1) kohaselt on abielu lubatud sõlmida mehe ja naise vahel. Inimese toimingute tegemise vabadust, sh sõlmida abielu, võib piirata ainult kohus. Piiratud teovõimega inimestel on lubatud abielluda, kui nad saavad aru abielu õiguslikest tagajärgedest. Kui inimesele on määratud eestkostja, eeldatakse, et inimene ei saa aru abielu õiguslikest tagajärgedest, va juhul, kui eestkostja nimetamise määrusest tuleneb teisiti. Piiratud teovõimega täisealine abikaasa võib eestkostja nõusolekul esitada hagi abielu kehtetuks tunnistamiseks. Seega abiellumist ei piirata mitte puudest, vaid teovõimest lähtuvalt.
147. Tulenevalt põhiseaduses sätestatud üldisest võrdsuspõhimõttest on laste saamise õigus tagatud puudega inimestele teistega võrdsetel alustel. Samuti sätestab põhiseadus igäühe õiguse perekonna- ja eraelu kaitsele. Põhiseaduses sätestatud inimväärikuse põhimõtte (§10) eeldab tahtevabadust ning võimalust ise oma elu, vaimu ja keha üle otsustada.
148. Piiratud teovõimega täisealine mees võib isaduse omaks võtta seadusliku esindaja nõusolekul (perekonnaseadus §88 lg 2). Piiratud teovõimega täisealine lapse ema võib anda nõusoleku isaduse omaksvõtuks oma seadusliku esindaja nõusolekul.
149. Perekonnaseisutoimingute seadus reguleerib ametniku käitumist juhul, kui perekonnaseisutoimingut soovib teha kurt, tumm, pime või kirjaoskamatu. Perekonnaseisuametnik kohtleb puudega inimesi võrdselt teistega, jagades selgitusi toimingute tegemise kohta ja toimingute tagajärjel tekkivatest õigustest ja kohustustest. Toimingute tegemine on korraldatud viisil, et puudest tingitud piiratud teovõimega inimene ei jääks oma toimingutest üksi ning tagatud oleks toimingute juriidiline korrektsus. Eestkostja ja kohalik omavalitsus hoiavad perega, kus elab puudega inimene, sidet, et osutada igakülgset abi igapäevaelu korraldamisel. Jälgitakse, et lapsed kasvaksid turvalises keskkonnas.
150. Põhiseadus (§27) ja perekonnaseadus (§96) kehtestavad vanematele õiguse ja kohustuse oma laste kasvatamiseks. Põhiseadus pakub vanematele ja lastele ka kaitset. Eesti Vabariigi lastekaitseseadus (osa VIII) sätestab, et puudega lastel on õigus kasvada peres ning saada hoold ja abi lähtuvalt lapse erivajadustest võrdselt teiste lastega. Lapsel ja tema hooldajal on ligipääs mitmetahulistele sotsiaalsele, meditsiinilisele ja psüühilisele abile. Lastele suunatud abi (mis hõlmab ka eestkostet) eesmärk on kindlustada lapse turvalisus, areng ja heaolu arvestades lapse soove ja vajadusi ning toetada lapse arengut iseseisvaks täiskasvanuks. Vältimaks puuetega laste varjamist, hülgamist, nendest mittehoolemist ja nende tõrjumist, pakuvad riik ja kohalikud omavalitsused mitmeid teenuseid ja toetusi. Olemasolevat lastekaitseüsteemi täiustatakse uue lastekaitseseaduse jõustamisega 2016. aastal.
151. Perekonnaseadus sätestab, et lapse võib vanematest eraldada ainult juhul, kui lapse kehaline, vaimne või hingeline heaolu või lapse vara on ohus ning lapse huvide kahjustamist ei ole võimalik ära hoida muude toetavate abinõudega (§135 lg 1). Hooldusõiguse võib vanemalt täielikult ära võtta üksnes juhul, kui teised abinõud ei ole tulemusi andnud või kui on põhjust eeldada, et nende rakendamisest ei piisa ohu ärahoidmiseks (§135 lg 2). Lapse võib vanematest eraldada ja hooldusõiguse ära võtta vaid kohus. Lapse eraldamine vanematest vastu tahtmist ei ole lubatud, kui põhjuseks on üksnes vanema puue.

152. Kui tuumikpererkond ei ole suuteline puudega lapse eest hoolitsema, tagatakse lapsele koht sotsiaalhoolekandetasutuses lähtuvalt sotsiaalhoolekande seadusest. Vajadusel suunatakse puudega laps asenduspere hooldamisele või asendushooldusteenusele. Perekonlast eraldamine peab olema lapse abistamise viimane meede, millele peab eelnema perekonna igakülgne nõustamine ja toetamine eesmärgiga jätta laps perekonda. Lastekaitse seadus kohustab seadma esikohale lapse huvid.

Artikkel 24. HARIDUS

153. Eesti seadustes on sätestatud puudega inimeste võrdne õigus haridusele, rõhutades eraldi neile vastavate tingimuste loomise kohustust. Puudega inimestel on sarnaselt kõigi teistega põhiseaduslik õigus haridusele (Eesti Vabariigi põhiseadus §37). Igal lapsel on õigus haridusele, mis aitab arendada tema vaimseid ja kehalisi eeldusi, kujundab tervikliku isiksuse ja valmistab ette iseseisvaks eluks (Eesti Vabariigi lastekaitse seadus §39). Õpetamine peab olema inimesekeskne, lähtuma õpilaste erinevustest ja tuginema edusammude tunnustamisele. Ülesanded hariduslike erivajaduste laste õppe korraldamisel on jagatud riigi, kohalike omavalitsuste ja kooli vahel. Eesti haridussüsteem lähtub kaasava hariduse põhimõttest.

154. Hariduspoliitikas lähenetakse erivajadustega inimestele lähtudes hariduslikust erivajadusest (lapsed füüsiliste, kõnealaste, tundlikkuse ja intellektuaalsete puudujääkidega ja erilist abi vajavad lapsed), mitte puudest. Hariduslik erivajadus ei ole seotud puude olemasoluga. Suur osa puudega lastest (kuid mitte kõik, sest puude olemasolu ei tähenda alati erivajadusi haridussüsteemis) kuuluvad ka haridusliku erivajadusega laste hulka.

155. Koolieelsete laste riiklik õppekava (koolieelse lastetasutuse seaduse § 24) sätestab, et toetamaks haridusliku erivajadusega lapsi koostatakse igale lapsele individuaalne arengukava lähtudes tema individuaalsetest vajadustest koostöös asjakohaste osapooltega (pedagoog, spetsialist, lapsevanem). Lastetasutuses üldise grupi töös osalevatele lastele võimaldatakse osalemine logopeeditundes individuaalselt või väikeses grupis. Koolieelses lastetasutuses peavad olema loodud tingimused, et erivajadusega lapsed kasvaksid eelkõige kohanemisgrupis koos teiste lastega. Kui kohanemisgruppi pole võimalik luua, luuakse erigrupid või erilasteaiad. Praktikas ei ole kohalikud omavalitsused võimelised tagama kõigile puudega lastele kohta tavalasteaias.

156. Lastetasutuses määrab selle direktor ja omanik õppekava ja laste erivajaduste alusel lastele tugirühma, kuhu kuuluvad logopeed, eripedagoog, teised spetsialistid ja tugiisik. 2012-2013. õppeaastal osales koolieelsete lastetasutuste töös 8503 erivajadusega last (lastetasutuste töös osales kõigist lastest 12,7%), tugisüsteemid olid kättesaadavad neist 7043 lapsele (82,8% kõigist erivajadusega lapsest). Koolieelse lastetasutuse seaduse kohaselt on tugispetsialistide poolt pakutavatele teenustele vajalik läheneda teenusepõhiselt ehk lastetasutustel ei pea olema kindlat arvu ametikohti ja nad saavad teenuste olemasolu kindlustada ka allhanke korras või pakkuda neid teenuseid kohaliku omavalitsusega kokkulepitud protseduuri alusel. Ka 2014-2015. kooliaastal pakuvad lastetasutustele tugiteenuseid "Rajaleidja" keskused.

157. Üldjuhul õpivad hariduslike erivajadustega lapsed elukohajärgse kooli tavaklassis. Kui kohalik omavalitsus ei suuda tagada vajalikke tingimusi (nt väga spetsiifiline eriõppekorraldus, ressursimahukad tugiteenused), siis, koostöös riigiga, suunatakse lapsed õppima puudega

lastele loodud õppeasutusesse. Lapsevanemale jääb valikuvabadus otsustada, kas tema lapsele sobib paremini õpe tava- või erikoolis. Juhul, kui õpet ei ole võimalik teisiti korraldada, on äärmusliku variandina võimalik haridust omandada ka koduõppe vormis (haridusseadus §8 lg 4). Leidmaks sobivaim hariduse omandamise vorm, toetab lapsevanemat asjakohastest spetsialistidest koosnev nõustamiskomisjon või piirkondlikud haridusasutuste nõustamiskeskused.

158. Kool võib teha muutusi õppeaegades, sisus, protsessis ja õhkkonnas. Märkimisväärse muutuse korral õppemahus, intensiivsuses või õpingutulemuste languse korral, koostatakse hariduslike erivajadustega õpilasele ühe või mitme õppeaine jaoks individuaalne õpingukava. 2014. aastal kiideti heaks uus riiklik põhi- ja keskkooli õppekavad. Õpingute paremaks korraldamiseks võib kool moodustada erigruppe ja -klasse. Tundlikkuspuudega ja liikumiskiirusega õpilastele on tagatud parim juurdepääs keskkooli. Riigi- ja munitsipaal-koolides on moodustatud eriklassid neile ja teistele erivajadustega õpilastele ning neid on edukalt liidetud tavaklassidega tavakoolides.
159. Kõigile üldharidussüsteemis õppivatele hariduslike erivajadustega õpilastele tagatakse tasuta vähemalt eripedagoogi (sh logopeedi), psühholoogi ja sotsiaalpedagoogi teenus. Samuti luuakse võimalused tugimeetmete (nt eristatud õpe klassis, abistamine väljaspool õppetunde, eripedagoogiline või logopeediline abi õpiabirühmas jne) kasutamiseks tugitöötajate, isikliku abistaja, viipekeeleõlgi, abiõpetaja jms kaasamisega. Õpilased, nende vanemad, pedagoogid ja omavalitsustöötajad saavad kasutada ka psühholoogilist ja koolisotsiaaltöö alast nõustamist piirkondlikest õppenõustamiskeskustest.
160. Nägemispuudega õpilastele on kättesaadavad punktkirjaõpikud. Kuulmisrehabilitatsiooni programmi raames on parandatud hariduse kättesaadavust kuulmispuudega inimestele. Juurdepääs koolidele on tagatud ehitusseaduse ja selle rakendusaktide alusel (vt ka artikkel 9). Koolide renoveerimisel ja uute koolimajade ehitamisel lähtutakse määruses sätestatud nõuetest. Kui õpilane asub nõustamiskomisjoni soovitusel õppima väljaspool kohaliku omavalitsuse territooriumi asuvasse kooli, korraldab kohalik omavalitsus talle transpordi või hüvitab sõidukulud vastavalt kehtestatud korrale. Kooli kui organisatsiooni mõttes on Eesti üldhariduskoolid valmis õpetama puudega lapsi, aga süsteem tervikuna vajab arendamist. Kõik õpetajad pole kaasava hariduspoliitika täitmiseks küllaldaselt ette valmistatud.
161. Riigi eesmärgiks on luua sobivad õppimisvõimalused ja õppetingimused, mis toetaksid raske ja liitpuudega õpilaste arengut ning seeläbi suurendada hariduslike erivajadustega õpilaste kaasamist haridussüsteemi. Riik plaanib erikoolide võrgustiku ümber kujundamist, arendada riigi rahastussüsteemi hariduslike erivajadustega laste harimiseks, õpetajate professionaalsuse tõstmiseks (näiteks täienduskoolituste korraldamine õpetajatele), eriarstide toetamiseks ja alternatiivsete õppevahendite arendamiseks õpilastele ja õpetajatele.
162. Viimase kümne aasta jooksul on hariduslike erivajadustega õpilaste kutseõppe valdkonnas leidnud aset märkimisväärne areng. Koos õppimisvõimaluste paindlikumaks muutumise ja kogemuste kasvuga õpetamisvaldkonnas on hariduslike erivajadustega õpilaste ja vastavate õppeasutuste arv kasvanud. Viimasel õppeaastal moodustasid haridusliku erivajadusega õpilased kõigest kutsekoolide õpilastest umbes 4%. Nad õppisid valdavalt praktilistes, käelist tegevust nõudvates valdkondades (ehitus, majapidamine, kokandus jms).

163. Haridus- ja Teadusministeeriumi 9. mail 2014 kehtestatud määrus nr 14 "Erivajadustega inimeste kutsekoolides õppimise nõuded ja kord" pakub toetussüsteeme ja -teenuseid (näiteks e-õpe, abiõpetaja kaasamine auditoorsele tööle, eripedagoogi toetusteenus, õppimise abistamise teenus sellele spetsialiseerunud pedagoogi abil, psüühiline nõustamine, logopeed, võimalus õppida viipekeelt jms) ning rõhutab vajadust kohandada õpilaste füüsiline keskkond nende vajadustele vastavaks. Haridusliku erivajadusega õpilased peavad enne kutseõpingute algust ja tööturule sisenemist läbima ettevalmistavad õpimoodulid ja üleminekuplaanid.
164. Toetamaks kõrgema hariduse omandamist, on hariduslike erivajadustega õpilastele loodud soodsamad tingimused ülikoolidesse sisseastumise nõuete, õpikoormuse täitmise nõuete, õppeteenuste eest tasumise ja akadeemilise puhkuse seisukohalt. Ülikool või muu kõrgemat haridust pakkuv institutsioon ei ole õigustatud nõudma õpingute eest tasumist keskmise, raske või sügava puudega tudengitel, kes ei ole täitnud täiskohaga õpingute nõudeid ega vastavat õpingutemahtu (ülikooliseadus ja rakenduskõrgkooli seadus).
165. Keskmise, raske või sügava puudega tudengitel on lubatud täita õppekava ka akadeemilise puhkuse ajal. 20. detsembril 2013 välja antud Vabariigi Valitsuse määrus nr 178 "Üliõpilaste stipendiumide tüübid, kogused ja üldised nõuded" kehtestab, et erivajadustega üliõpilaste stipendiumite eesmärk on toetada erivajadustega üliõpilaste kõrghariduse omandamist, Stipendiumi igakuine suurus varieerub 50-510 euro piirides olenevalt puude raskusastmest ja funktsioonihäiretest.
166. Kui gümnaasiumis, kutseõppeasutuses või kõrgkoolis õppival puudega inimesel on tema puudest tulenevaid lisakulutusi, makstakse talle õppetoetust (õppetoetuste ja õppelaenu seadus §2 lg 4) lisakulutuste osaliseks kompensatsiooniks (2014. aastal 6,39-25,57 eurot kuus). Töötavale puudega inimesele makstakse tööalase ja tasemekoolituse tegelike kulutuste osaliseks hüvitamiseks täiendkoolitustoetust.
167. Eesti on rakendanud programmi Primus 2008-2015, et parandada kõrghariduse õpingute kvaliteeti hariduslike erivajadustega noorte seas. Parandatud on toetusvõrgustikku, infrastruktuuri, erivajadustest tulenevaid teenuseid ja läbi viidud ka koolituspäevi. Loodud on suunav materjal "Takistamatult kõrghariduse õpingutele. Erivajadustega tudengite toetamine ja nende õpikeskkonna kohandamine. Juhend kõrgharidusinstituutidele, tudengitele, õppejõududele ja toetavale personalile".
168. Parandamiseks erivajadustega ja puudega tudengite ligipääsu ülikoolide õppehoonetele, on neis tehtud kohandusi, sh ka Tallinna Tehnikaülikooli, Tartu Ülikooli ja Eesti Maaülikooli ühiselamutes on tube kohandatud. Tallinna Ülikoolis ja Tartu Ülikoolis on algatatud õppematerjalide helisalvestamise teenus. Vaegnägijatest tudengid saavad neid tellida ülikoolide raamatukogudest ja Eesti Pimedate Raamatukogust.
169. Eesti elukestva õppe strateegia 2020 üks eesmärke on luua kõigile (sh puudega inimestele) võrdsed võimalused elukestvaks õppeks luues soodsamaid võimalusi (nt pakutakse inimeste vajadustest lähtuvaid paindlikke koolituskursusi, toetavaid sotsiaalteenuseid ja -toetuseid teenustele, mis toetavad karjääri ja tööturule naasmise õpet) osalemiseks õppetöös, omandamiseks kvalifikatsiooni ja leidmaks võimalusi eneseteostuseks.

Artikkel 25. TERVISHOID

170. Põhiseadus sätestab igaühe õiguse tervise kaitsele (§ 28 lg 1). Eestis kehtib solidaarsusel põhinev ravikindlustus. Kõigil kindlustatute nimekirja lisatud inimestel on võrdsed õigused ja võimalused ravikindlusühivõitise, sh taastusravi, saamiseks. Kuna ravikindlustust rahastatakse sotsiaalmaksust, on ravikindlustatud ka kõik puudega inimesed, kes saavad töövõimetuspensiooni (ravikindlustuse seadus §5 lg 4, p 3) ja kõik Eestis elavad lapsed kuni 19 eluaastani või kuni õpingute lõpetamiseni (ravikindlustuse seadus § 5 lg 4).
171. Reeglina on tervishoiuteenuste osutajad kohustatud teavitama patsiente nende tervislikust seisundist, uuringute ja testide tulemustest ning tervishoiuteenuste kättesaadavusest, olemusest, eesmärgist, tagajärgedest ja seonduvatest riskidest. Kui patsiendil on piiratud teovõime (vt ka aruannetartikkel 12 kohta), siis on õigus teavet saada ja nõusolek anda patsiendi seaduslikul esindajal, kuid ainult ulatuses, mille patsient ei ole suuteline potentsiaalseid kasusid ja negatiivseid tagajärgi vastutustundlikult hindama. Kui seadusliku esindaja otsus näib patsiendi huvisid kahjustavat, on tervishoiuteenuse pakkuja kohustatud selle otsuse täitmisest keelduma.
172. Puuetega inimestel on võrdne ligipääs ka kvaliteetsetele seksuaaltervise ja sünnitustervise alastele tervishoiuteenustele. Piiratud teovõimega naise raseduse võib katkestada üksnes tema enda soovil. Tervishoiutöötaja on kohustatud informeerima piiratud teovõimega inimest eestkostja või mõne täisteovõimega usaldusisiku kaasamise olulisusest. Kui patsient ei ole võimeline vastutustundlikult hindama potentsiaalseid kasusid või negatiivseid tagajärgi ja keeldub eestkostja või usaldusisiku otsusesse kaasamisest, on tevisetöötaja kohustatud teavitama kohalikku omavalitsust kui eestkostjat inimese abivajadusest.
173. Puudega inimestel on õigus taastusravile ja hooldusravile. Taastusravi on ette nähtud häiritud funktsionaalsuse taastamiseks või funktsionaalsuse säilitamiseks, töövõimekuse taastamiseks või puudega toimetulekuks või sellega kohanemiseks. Hooldusravi on mõeldud patsientidele, kes ei suuda iseseisvalt toime tulla erinevate häirete või kroonilistest haigustest tulenevate puuetega. Hooldusravi eesmärk on saavutada või säilitada patsiendile parim võimalik elukvaliteet ja toimetulek. Eesti Hooldusravivõrgu arengukava 2015 eesmärgid on parandada hooldusraviteenuste kättesaadavust ja kvaliteeti ning pakkuda mitmekesisemaid teenuseid, sh kodupõhised hooldusraviteenused. Lisaks iseseisvale statsionaarsele hooldusravile, peetakse koduste hooldusraviteenuse arendamist eriti oluliseks, sest need on patsientidele mugavamad, võimaldades tal jätkata oma kodus elamist, lisaks on need ka ühiskonnale ning inimesele ja tema lähedastele rahaliselt vähem koormavad.
174. Seoses arstiabi kättesaadavusega, kogevad puudega inimesed samu probleeme eriarstide ja hambaraviga nagu kogu ülejäänud rahvastik. Puudega laste vanemad on märkinud, et on kogenud perearstide ebapiisavat pädevust meditsiinilise abi pakkumises puudega lastele ning neil on raske saada aega eriarstidele ja ootejärjekorrad on pikad. Ligikaudu 90% täiskasvanud puudega inimesest on alati saanud nendele vajalikke tervishoiuteenuseid ja konsultatsioone (8% pole vajatud abi saanud ja ülejäänud pole seda vajanudki). Arstiabi mittesaamise tavalisim põhjus on vajalike tervishoiuteenuste puudus (32% tervishoiuteenustest ilmajääjatest), hea arsti

mitteteadmine (20%), sobiva arsti leidmisest mitteteadmine (18%), liiga pikk ootejärjekord (16%) ja majanduslike ressursside puudus (15%). Eriarst või perearst on puudega laste vanematele ja täiskasvanud puudega inimestele olulisim infoallikas. Puudega inimestele ettenähtud teenuste ja toetuste osas sai 39% puudega inimestest vajaliku informatsiooni oma arstilt, samas kui 17% puudega inimestest sai info sotsiaaltöötajailt.

175. Eesti rahvatervisepoliitika eesmärk on pikendada tervena elatud eluiga meeste puhul 60 eluaasta ja naiste puhul 65 eluaastani ning pikendada keskmist eluiga meeste puhul 75 ja naiste puhul 84 eluaastani. Eesti Rahvastiku tervise arengukava 2009-2020 hõlmab tegevusi parandamiseks tervisega seotud teabe kättesaadavust sotsiaalselt tundlikele inimgruppidele. Enim tähelepanu pööratakse vigastuste, vägivalla ja krooniliste haiguste ennetamisele ja nende riskiteguritele, samuti laste ja noorte psüühilistele- ja käitumishäiretele. Samamoodi arendatakse tervise edendamist õppimis- ja töökeskkonnas ning õppimisest ja töökeskkonnast tulenevaid riske vähendatakse. Näiteks arendatakse tegevusi koolides, et toetada erivajadustega õpilaste arengut ja toimetulekut oma tervisehäiretega. Kuna rahvastik on vananev ning nõudlus hooldusravi ja sotsiaalhoolekandeteenuste järele kasvamas, rakendatakse päevahoolduse ja kodupõhise hoolduse osakaalu suurendamise meetmeid ja võetakse kasutusele kaasaegseid IKT (info- ja kommunikatsioonitehnoloogiat), sh telemeditsiini teenuseid.

Artikkel 26. TAASTUSRAVI JA REHABILITATSIOON

176. Eestis on rahvusvaheline rehabilitatsiooni mõiste jagatud hoolekande ja ravikindlustussüsteemide vahel. Rehabilitatsioon on puudega inimestele suunatud sotsiaalteenus eesmärgiga parandada nende iseseisvat toimetulekut ja tööhõivet. Puudega laste puhul on eesmärgiks toetada nende arengut ja haridust. Praegu on Eestis 114 rehabilitatsiooniteenuse pakkujat. Taastusravi (mis on rahvusvaheliselt rehabilitatsiooniteenuse meditsiiniline osa) on arsti poolt teatava haigusseisundi korral määratud tervishoiuteenus. Inimesel on õigus valida, millises rehabilitatsiooniteenuseid pakkuvas institutsioonis soovib ta teenust saada.
177. Puuetega inimestele pakutakse lisaks rehabilitatsiooniteenusele ka tugiisikuga töötamise võimalust, ruumide ja seadmete kohaldamist, tööintervjuuks vajalike tehniliste abivahendite tasuta kasutamist. Haridusasutused pakuvad puudega õpilastele tuge ja nende vajadustele vastavaid rehabilitatsiooniteenuseid (näiteks tugiisiku, logopeedi, psühholoogi ja tegevusterapeudi teenused). Kohalikud omavalitsused pakuvad isikliku abistaja ja tugiisiku teenuseid.
178. Rehabilitatsiooniteenust pakutakse neile, kellel on määratud puudeaste, kõigile lastele, kellele parasjagu määratakse puudeastet, mõnedele täiskasvanutele, kes taotlevad oma puude raskusastme määramist, intellektuaalsete erivajadustega tööealistele inimestele, vähemalt 40% töövõimekaotusega inimestele ning alaealiste komisjoni poolt teenustele suunatud. Alates 2016. aastast saavad rehabilitatsiooniteenust taotleda kõik inimesed, kel on määratud töövõimetus ning määratud puudeaste pole enam nõutav.
179. Praegune Eesti rehabilitatsioonisüsteem ei ole piisavalt efektiivne ja otstarbekas. Seda iseloomustab keerukas rahastusskeem, madalad püsikulud inimese kohta kalendriaastal (kuni

1295 eurot puudega lastele ja kuni 448 eurot puudega täiskasvanule) ning liiga kõrged vajaduste hindamise ja rehabilitatsiooniplaani koostamise kulud. Rehabilitatsiooniteenuse kvaliteedi halvenemist võivad mõjutada pikad ootejärjekorrad (näiteks 1. jaanuar 2015 seisuga 9000 inimest), mis pikendavad rehabilitatsiooniteenuse osutamise aega, kasvatavad planeerimiskulusid ja vähendavad teenuste tulemusi. Seni on praktika näidanud, et rehabilitatsioon (tihti koos teiste sotsiaalteenustega, näiteks abivahenditega) on töövõime parandamise asemel suunatud sotsiaalse toimetuleku parandamisele.

180. Rehabilitatsioonisüsteemi reform on töövõimereformi üks nurgakividest (vt ka artikli 27 aruannet). Et parandada rehabilitatsiooniteenuste kvaliteeti ja tulemuslikkust, jaotatakse see kaheks: 1) kutsealane rehabilitatsioon on tööturuteenus, mis aitab inimesel tööd otsida, tööle saada ja kutsealaselt areneda ning 2) sotsiaalne rehabilitatsioon on sotsiaalteenus, mis toetab igapäevast toimetulekut nagu iseseisev elamine, haridus, ühiskonnas osalemine ja tööks vajalike eelduste arendamine. Selline jaotus võimaldab suurema efektiivsuse saavutamiseks pakkuda paremini suunatud teenuseid. Osalise töövõimega inimesed saavad rehabilitatsiooniteenuseid, mis on seotud nende (tõenäolise) töökohaga. Teenuste maksimaalne hind võib tõusta (kuni 1500 euroni) võrreldes praeguse eelarvega ja võimaldab klientidel seega saada rohkem teenuseid lühema ootejärjekorraga. Lapsed, eakad ja töövõimetud saavad teenuseid, mis suurendavad nende sotsiaalset toimetulekut.
181. Eelhindamise sisseviimine võimaldab hinnata inimese võimekust eraldiseisvana teenusepakkujast, aitab vähendada rehabilitatsiooniplaanide hulka, nõustada puudega inimesi taotlema rehabilitatsiooniteenustest erinevaid teenuseid (näiteks kohalike omavalitsuste pakutavad sotsiaalteenused) ja kasutama rehabilitatsiooniprogramme. Lisaks olemasolevale rehabilitatsiooniplaanile pakutakse teenust ka kindlate sihtgruppide alusel - individuaal- või grupirehabilitatsioonitegevuste komplekt kindlale sihtrühmale kindlal ajaperioodil. Suurendades rehabilitatsiooniteenuse komponentide arvu lisanduvad sinna kogemusnõustaja, arsti ja hooldaja teenused lisaks olemasolevatele füsioterapeudi, sotsiaaltöötaja, eripedagoogi, psühholoogi ja logopeediteenustele. Muutused rahastamissüsteemis toovad teenusepakkujatele praeguste avalik-õiguslike lepingute asemel raamlepingud. Teenuse rahastamine seotakse teenuse saajatega. 2019 aastast viiakse rehabilitatsiooniteenuse pakkujatele sisse kohustus rakendada kvaliteedijuhtimissüsteemi.
182. Perioodil 2014-2020 kasutatakse Euroopa Sotsiaalfondi vahendeid rehabilitatsiooniteenuste kompetentsikeskuse arendamiseks. Rehabilitatsiooniprogramm on ette nähtud eelkõige suure hooldusvajadusega inimestele. Samuti jätkatakse töövõime hindamise meetodi Hamet rakendamisega, laiendatakse toetatud töö meetodi kasutamist ning koostöös tööandjatega töötatakse välja töökohal põhinev tööalane rehabilitatsiooniprogramm.
183. Laste rehabilitatsioonisüsteemi parandamiseks on välja töötatud ettepanek täiustada haridus-, tervishoiu, rehabilitatsiooni ja sotsiaalteenuste integreeritud mudelit. Mudel aitab käesolevat teenustesüsteemi täiendada ja optimeerida eesmärgiga ennetada topelettööd, vähendada bürokraatiat ja tagada lapsele individuaalsete eelhindamisel määratud teenuste kättesaadavus. Mudeli rakendamise eesmärk on alustada perekonna toetamist vahetult pärast puudega lapse sündi perele nii lähedal kui võimalik ning ühtlustada teenuste kvaliteeti üle Eesti.

Artikkel 27. TÖÖ JA TÖÖHÕIVE

184. Põhiseadusest tulenevalt on Eesti kodanikul õigus vabalt valida tegevusala, elukutset ja töökohta (§29 lg1). Puude alusel tehtud piirangud ei kehti. Seda põhiseaduslikku õigust tõlgendatakse kohustusena tagada võrdsed võimalused eneseteostuseks, mis muuhulgas hõlmab puuetega inimeste tööhõives esinevate takistuste kõrvaldamist.
185. Võrdse kohtlemise seadus keelab puude alusel diskrimineerimise tööhõives järgmiselt: 1) tingimuste (sh värbamis- ja valikukriteeriumide) kehtestamisel juurdepääsuks tööhõivele, füüsilisest isikust ettevõtjaks saamisele kutseala valikule, ning edutamisel; 2) töö- või teenuste osutamise lepingu sõlmimisel või ametisse nimetamisel või valimisel, töötingimuste kehtestamisel, korralduste andmisel, töötasustamisel, töö- või teenuste osutamise lepingu lõpetamisel või ülesütlemisel ning ametist vabastamisel; 3) kutseõppe, karjäärinõustamise, ümber- või täiendõppe võimaldamisel, praktiliste töökogemuste omandamisel; 4) töötajate või tööandjate ühingusse, sealhulgas kutseühendusse kuulumisel ning nende organisatsioonide poolt soodustuste andmisel.
186. Seadus sätestab veel, et tööandjad peavad pakkuma töökoha mõistlikku kohandamist (vt ka aruandeid artiklite 3 ja 4 kohta). Kõigil tööandjatel on kohustus jälgida, et võrdse kohtlemise printsiipi järgitaks ka töölepingu seadusest (§3) tulenevalt. Võrdse kohtlemise seadus (§12) rõhutab, et kõik tööandjad peavad aktiivselt edendama võrdse kohtlemise põhimõtet töötajaid diskrimineerimise eest kaitsvate meetmetega teavitades kõiki töötajaid võrdse kohtlemise seaduses sätestatud õigustest ja kohustustest.
187. Lisaks üldistele töötervishoiu- ja ohutusmeetmetele hõlmab Eesti seadusandlus mitmeid erisätteid tagamaks puudega inimeste heaolu ja tulemuslik tööhõive. Näiteks sätestab töötervishoiu ja tööohutuse seaduse §10¹, et tööandja peab looma puudega inimestele sobivad töötamise ja puhkamise tingimused. Puudega inimese töö, kasutatavad töövahendid ja töökoht ning üldkasutatavad teed ja mittetööruumid peavad olema kohandatud tema füüsilistele ja vaimsetele võimetele sobivaiks.
188. Astangu Puudealase Teabe ja Abivahendite Keskus pakub koostöös Eesti Töötukassaga tasuta töökeskkonna kohaldamise nõustamist. Eesti Töötukassa kompenseerib töökoha kohandamist kas osaliselt või täielikult kui puudega inimene on tööle asunud tähtajatu töölepinguga või vähemalt kolmeks aastaks. Kohandamiskulusid kompenseeritakse ka füüsilisest isikust ettevõtjale. Töötukassa pakub tasuta ka tööülesannete täitmiseks vajalikke abivahendeid.
189. Puudega inimeste tööhõive määr on Eestis madal. Tööjõu-uuringu tulemused näitavad, et 2014. aastal töötas 25,1% (hinnanguliselt enam, kui 12 700 inimest) 16-64-aastastest kehtiva puude raskusastme otsusega inimestest. Sotsiaalkindlustusameti andmetel töötas 1.1.2014 seisuga 14 591 puudega inimest. Hinnanguliselt otsis aktiivselt tööd 5,3% puudega inimestest, kes olid valmis alustama tööd järgneva 2 nädala jooksul ning 72,2% (ligikaudu 39 400 inimest) ei olnud aktiivsed. 63% töövõimetuspensionari saajatest sooviksid võimalusel töötada. Puudega inimeste töötuse määr oli 2014. aastal 17,4%. Puudega töötud moodustavad kõigist töötutest vähem kui 10%.
190. Tööga alustamist takistavad puudega inimesel lisaks temast endast tulenevatele põhjustele

(näiteks madal enesekindlus tööülesannetega edukal toimetulekul, hirm oma vaimse ja füüsilise tervise pärast töökoormusele vastupidamisel, järjekindluse ja energia puudumine töö otsimiseks vajalike dokumentide haldamisel) ka raskused osakoormisega töö leidmisel, vähene väljavaade väärrika palga saamiseks ja asjaolu, et töövõtjad eelistavad palgata psüühiliselt terveid inimesi, kellele saavad suurema tõenäosusega kindlad olla. Suurimateks probleemideks peetakse kulukat ja mittekättesaadavat transporti (11% töötavatest puudega inimestest) ja raskusi töökohale juurdepääsetavusega (10% töötavatest puudega inimestest). Tööl käimiseks vajavad puudega inimesed transpordiabi (41% uuringus vastanuist) ja paindlikkust töö algus- ja lõpuaegade osas (23%), võimalust jaotada oma töökoormust mitme päeva vahel (20%) või võimalust võtta puhkepause endale vajalikul ajal (19%). 71% töötavatest puudega inimestest ei ole täheldanud töötamise või töökoha saamisega probleeme.

191. Tööturuteenuste ja -toetuste seaduse kohaselt osutatakse teenuseid, mis aitavad kõrvaldada puudega seotud takistusi tööturult ning seeläbi tagada puudega inimeste võrdsed võimalused tööturul osalemiseks. Seaduse kohaselt on puudega töötaja inimene, kes on kuulutatud püsivalt töövõimetuks või kellel on määratud puue (vt ka aruannet artikkel 2 kohta). Puudega inimestel on võrdsed õigused kõigile kahekümnele Töötukassa poolt pakutavale tööturuteenusele ning täiendavatele, puudega inimestele suunatud tööturuteenustele (töötamine tugiisikuga, ruumide ja töövahendite kohandamine, erivahendite ja töötamiseks vajalike lisavahendite tasuta kasutus ja nõustamine tööintervjuudel). Puudega või vähenenud konkurentsivõimega inimese palganud tööandjatele on tagatud palgatoetus.
192. Töötukassa teenuseid kasutanud puudega inimeste arv on viimaste aastate jooksul märkimisväärselt kasvanud, samas kui puuetega inimestele suunatud tööturuteenuseid kasutatakse vähe. 2014. aastal kasutas abi tööintervjuul 72 inimest, tugiisikuga töötamise võimalust kasutas 167 inimest, töötamiseks vajalik tehniline abivahend anti 39 puudega töötule inimesele ja kohandati 31 töökohta. 14 puudega töötule anti abi oma äri alustamiseks ja palgatoetusega palgati 116 puudega töötut inimest. Enim kasutatud tööturuteenused on koolitus ja karjäärinõustamine, praktiline koolitus, tööharjutusülesanded ja tööklubi teenused.
193. Lisaks tööturuteenustele on jõus veel mitmed puudega inimeste tööhõivet toetavad stiimulid. 1) Vastavalt puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadusele jätkatakse puudetoetuse maksmist töö leidnud puudega inimestele, et aidata neil katta nende tööga seotud kulusid. 2) Riik katab tööandjatele makstud sotsiaalmaksu osa töötajate eest, kes saavad töövõimetuspensioni (riikliku pensionikindlustuse seadus). 3) Sotsiaalmaksuseaduse kohaselt maksab riik sotsiaalmaksu töövõimetuspuuetega füüsilisest isikust ettevõtjate eest. 4) Tulumaksust on vabastatud igasugune tööandjate poolt antud hüvitis abivahendi soetamiseks, tööõnnetustest või kutsehaigustest tingitud ravikulude katmiseks ja kompensatsioon isikliku sõiduki kasutamise eest töötajatele, kellele on määratud vähemalt 40% töövõimetus või kellel on puude raskusaste. 5) Inimestel, kes saavad töövõimetuspensioni, on õigus aastas 35-päevasele tasustatud puhkusele tavalise 28 päeva asemel ja lisapäevi makstakse riigieelarvest, mistõttu ei kujuta see tööandjale mingit lisakulu. 6) Vastavalt puudega inimeste sotsiaaltoetuste seadusele saavad töötavad puudega inimesed taotleda ka täiendkoolituse toetust. 7) Töölepinguseadus pakub puuetega laste vanematele täiendavat tasustatud ja tasustamata lapsehoolduspuhkust. 8) Seadus sätestab ka tingimused, mille kohaselt peab tööandja laskma tööõnnetuse või -haiguse tõttu osaliselt töövõime kaotanud inimesel jätkata ettevõttes talle sobiva tööga (töötervishoiu ja tööohutuse seadus §10 lg3).

194. Olenemata sellest, kas töötajal on puue või mitte, võib tööandja erakorraliselt lõpetada töölepingu, kui töötaja ei ole suutnud oma tervisliku seisundi tõttu oma tööülesannete täitmisega pikka aega toime tulla. Töövõime vähenemist tingituna terviseseisundist eeldatakse, kui terviseseisund ei lase töötajal oma tööülesandeid täita nelja kuu vältel. Võimaluse korral peab tööandja siiski esmalt pakkuma töötajale alternatiivset tööd, sealhulgas vajalikku koolitust, töökoha kohandamist või töötingimuste muutmist kui kulud tööandjale ei ole ebaproportsionaalselt suured ja teise töökoha pakkumine on antud tingimustes mõistlik.
195. 2013. aastal korraldas soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinik Eesti ministeeriumide seas uuringu selgitamaks välja kas ja mil määral täidavad ministrid oma kohustust edendada võrdset kohtlemist ja kindlustada puuetega inimestele võrdne võimalus tööhõivele ja karjäärile. Uuringust saadud tähelepanekutele tuginedes andis volinik välja soovitusel, sh valmistada ette struktureeritud plaan puuetega inimeste palkamiseks avalikku sektorisse, koolitada personalitöötajaid, tagada parem juurdepääs töökohtadele ja teenustele, kasutada universaalset disaini laiemalt ning anda puudega inimestele selge sõnum, et nad on teretulnud esitama taotlust kõigile väljakuulutatud vabadele töökohtadele. Töövõimereformi raames on valitsus seadnud eesmärgi palgata avalikku sektorisse tööle 1000 puudega inimest aastaks 2020.
196. 2012. aastal käivitas Eesti suuremahulise töövõimereformi eesmärgiga suurendada tööjõu pakkumist, vähendada terviseriske, millega töötajatega silmitsi seisavad, säilitada töövõimet ja ennetada töötust ning tõsta tööturu riskirühmade konkurentsivõimet. Aasta 2021 sihiks on seatud 50% osalise töövõimega inimeste osakaaluks tööturul. Novembris aastal 2014 12 organisatsiooni poolt allkirjastatud (vt ka artiklid 3 ja 4) koostööleping tagamaks puudega või tervisekahjustusega inimeste sotsiaalkaitse panustab otseselt töövõimereformi sujuvale rakendamisele.
197. Praeguse süsteemi kohaselt makstakse töövõimetuspensioni inimestele, kellele on määratud puue. Seejuures on puude määramise alus vaid inimese diagnoos, mitte tema tegelik töövõime. Pensioni makstakse hoolimata sellest, kas inimesel on töö või mitte, mis tähendab, et puudega inimesel ei pruugi olla ajendit töö otsimiseks ning enese koolitamiseks või harimiseks. Uue süsteemi kohaselt saab toetuse määramise aluseks olema individuaalne töövõime. Töövõimet hindavad meditsiinitöötajad kasutades Töötervishoiu Arstide Liidu poolt kooskõlas EUMASS-ga (Sotsiaalkindlustusega tagatud Euroopa Liidu meditsiin) välja töötatud meetodikat. Osalise töövõimega või töövõimetutele inimestele hakatakse töövõimetuspensioni asemel maksma töövõimetoetust. Osalise töövõimega inimesed peavad abirahale kvalifitseerumiseks täitma tööturul aktiivsuse nõude, mis tagab neile ligipääsu rohkematele tööturu- ja sotsiaalteenustele.
198. Aktiivsed tööturuteenused, mis saavad aidata vähenenud töövõimega inimestel tööturule naasta, on reformi oluliseks nurgakiviks. Olemasolevad tööturumeetmed (näiteks tööturukoolitused, karjäärinõustamine, tööpraktika, tööeluks ettevalmistamine, palgatoetus, ettevõtluse alustamise toetus, ruumide ja töövahendite kohandamine, tööks vajaliku abivahendi tasuta kasutada andmine, abistamine tööintervjuul ja tugiisikuga töötamine) tehakse kättesaadavaks tööd otsivatele töövõimetoetuse saajatele. Vähenenud töövõimega inimestele on loomisel uued meetmed: ajutine kaitstud töötamise teenus, transporditoetus, tööga seotud rehabilitatsioon, mobiilne nõustamine või kogemusnõustamine.

199. Reformi teiseks oluliseks nurgakiviks on sotsiaalteenuste pakkumine. Rehabilitatsiooniteenuse kvaliteedi tagamiseks jagatakse see kaheks: tööalane ja sotsiaalne rehabilitatsioon. Abivahendite osutamine saab olema seotud inimese töövõime hindamisega. Kohalike omavalitsuste sotsiaalteenuste kvaliteeti parandatakse uue sotsiaalhoolekande seadusega kehtestatavate miinimumnõuetega. Seadus võetakse vastu 2015 aastal.
200. On tõdetud, et reformiprogramm peaks reformi edu suurendamiseks pöörama olulist tähelepanu informatsiooni ja koolituste pakkumisele ettevõtetele võrdse kohtlemise, mittediskrimineerimise ja puudega inimeste õiguste ning puudega inimeste palkamisest tulenevate teenuste, hüvitiste, maksusoodustuste kohta. Sellel eesmärgil on Euroopa Sotsiaalfondi perioodiks 2014-2020 määratud vahendid suunatud ettevõtetele puuetega inimeste palkamisega seotud võimaluste tutvustamiseks. Täpsemalt korraldatakse teemaga seotud koolitusi, nõustamisi ning rahaliselt toetatakse vähenenud töövõimega inimesi palganud ettevõtteid. Samuti toetatakse töandjaid vähenenud töövõimega inimese tööülesannete kohaldamisel ja ümberkorraldamisel inimese töövõimele vastavaks.
201. Vabadus liituda töötajate ja töandjate ühendustega on tagatud põhiseaduse ja ametiühingute seadusega (§29 lg 5). Töötajate usaldusisiku seadus ei piira puudega inimeste esindamist töötajate usaldusisiku poolt ega puudega inimese valimist töötajate usaldusisikuks.
202. Tööülesannete täitmisel tõsiselt vigastatud kaitseväge liikmed saavad erilise hoolitsuse ja tähelepanu osalisteks. Neile tagatakse meditsiiniline teenus, rehabilitatsioon ja toetus soodustamaks nende iseseisvat elamist. Kaitsevägi on üldiselt kohustatud pakkuma teenistust jätkata soovivatele vigastatud sõjaväelastele sobivat töökohta. Muuhulgas pakutakse töökohta ka neile, kellele on määratud puue või töövõimetus. See tähendab tööhõivet ametikohtadel, mis on kooskõlas vaadeldava inimese oskuste ja kvalifikatsiooniga, milleks vajadusel pakutakse ka täiendkoolitusi.

Artikkel 28. KÜLLALDANE ELATUSTASE JA SOTSIAALNE KAITSE

203. Eesti Vabariigi Põhiseaduse (§28) kohaselt on igal inimesel õigus riigi abile kõrge vanuse, töövõimetus, toetaja kaotuse või puuduse korral. Abi kategooria ja ulatus ning nendest tulenevad tingimused ja abi osutamise reeglistik on sätestatud seadustes. Välisriikide kodanikke ja kodakondsuseta isikuid koheldakse Eesti kodanikega võrdsetena, kui seaduses pole märgitud teisiti.
204. Sotsiaalhoolekande eesmärk on puudega inimestele ja nende peredele abi pakkumine selleks, et ennetada, likvideerida või leevendada raskustega toimetulekut ja tugevdada puudega inimeste turvalisust, arengut ja ühiskonda kaasatust. Riik maksab puudega inimestele puude raskusastmest tulenevat toetust, kui puudega inimene kannab oma puudest tulenevaid täiendavaid kulusid (näiteks abivahendi saamiseks, hoolduseks, rehabilitatsiooniks või kulusid, mis on seotud transpordi, töö või õpingutega). Tööealistele puudega inimestele makstav sotsiaaltoetus sõltub inimese aktiivsusest. Eritoetust makstakse puudega lastele. Puudega inimesed saavad taotleda kohalike omavalitsustelt ka erinevaid täiendavaid toetusi, kuid nende liigid ja suurused ja saamise tingimused sõltuvad kohalikest omavalitsustest. Detailsem info

puuetega inimestele suunatud sotsiaalhoolekandeteenuste kohta on leitav artiklites 19, 20 ja 26.

205. Vähemalt 16-aastastel püsivalt 40-100% töövõimetuks tunnistatud inimestel, kes on töövõimetuks tunnistamise alguskuupäevaks teeninud Eestis pensioniks nõutava perioodi, on õigus igakuisele töövõimetuspensionile minimaalselt 148,98 euro ulatuses, kusjuures maksimumsumma oli aastal 2015 määramata. 2014. aastal oli keskmiseks töövõimetuspensioni suuruseks igakuiselt 197 eurot.

Puuetega inimeste igakuised sotsiaalkaitsehüvitised on suhteliselt väikesed, olenedes puude raskusastmest. Hüvitiste suurused jäävad puudega lastele 69,04 ja 80,55 euro vahele ja puudega tööealistele inimestele 16,62 ja 53,70 euro piiridesse.

206. Valitsuse kulutused puuetega inimestele makstavatele sotsiaaltoetustele on igal aastal kasvanud. Aastal 2009 oli summaks umbes 57 miljonit eurot ning aastaks 2013 oli summa kasvanud 7 miljoni euro võrra. Suurim kulutus on riigi sotsiaalkindlustushüvitised (välja arvatud töövõimetuspensionid) nagu puudetoetused täiskasvanutele (pensionid eakatele või tööealistele) ja toetused puudega lastele.

207. Puudega inimesed ise hindavad, et erinevad sotsiaalkaitsetoetused ei kata nende puudega seotud lisakulutusi ning et sotsiaaltoetuste ja hüvitiste maht ei ole alati piisav elamiskulude katmiseks. Samuti ei kata hüvitised ka puudega seotud täiendavaid lisakulutusi.

208. 2013. aastal elas suhtelises vaesuses 32,2% puuetega inimestest, mis oli 1,5 korda rohkem kui kogu rahvastik. Sotsiaalsed siirded aitavad enam kui pooltel puuetega inimestest vaesusest välja pääseda, sest enne sotsiaalseid siirdeid elas suhtelises vaesuses pea 80% puudega inimestest. 2013. aastal elas allpool absoluutset vaesuspiiri 5,6% puudega inimestest (kogu elanikkonna absoluutse vaesuse määr oli sel ajal 8%), sest erinevad puudetoetused ja pensionid aitavad puudega inimestel vältida süvavaesust. 2013. aastal elas 13% puudega inimestest sügavas materiaalses ilmajätuses, mis on pea 6 protsendipunkti võrra suurem kui kogurahvastikul.

209. Vaesusest enim mõjutatud riskirühm on puudega lapsed, kelle vaesuse näitajad on viimase kümneaasta jooksul halvenenud ning kõigi laste vaesuse näitajatega võrreldes kõrgemad. 2013. aastal elas 12,7% puudega lastest absoluutses vaesuses ja 26,2% puudega lastest (0-17 aasta vanused) suhtelises vaesuses. Kuna paljuski on võimatu korraga töötada ja puudega lapse eest hoolitseda, on puudega laste pered paratamatult ühiskonnas enim haavatavad riskigrupid. Pea veerand (24,2%) puudega lastest elab ühe vanemaga, mis raskendab puudega laste perede rahalist olukorda veelgi.

210. Puuetega inimeste suurt vaesusmäära selgitavaks peamiseks teguriks on puudega inimeste madal tööhõivemäär (vt põhjuseid ja indikaatoreid aruandest artikli 27 kohta) nagu ka osalisest tööajast tingitud madalam palk ja puudega laste või täiskasvanud pereliikmete eest hoolitsemise tõttu tekkinud hoolduskoormus. Enam kui 50 000 inimest on hõivatud oma pereliikmete igapäevase hooldamisega ja 13 500 inimest oli hoolduskoormuse tõttu tööturul mitteaktiivsed. Enam kui veerand (28%) puuetega laste peredest on ühe vanemaga pered, mis mõjutab samamoodi nende töövõimalusi, sissetulekuid, vaesuse näitajaid ja kulutusi. Hoolduskoormuse probleemile lahenduste leidmiseks loodi 2015. aasta lõpus kõrgetasemeline

hoolduskoormuse vähendamise rakkerühm.

211. Puuetega inimeste sissetulek on tavaliselt rahvastiku keskmisest sissetulekust madalam. Eesti Statistikaameti andmetel oli 2012. aastal inimese aastane keskmine sissetulek 7847,20 eurot, oli puudega inimeste vastav sissetulek 5562,5 eurot. Keskmine igakuine netopalk leibkonnaliikme kohta oli 353 eurot (77% Eesti keskmisest netopalgast). Pensionid ja tasud on paljudele puudega inimestele ainsaks või olulisimaks sissetulekuallikaks.
212. Elatustaseme ja sotsiaalse kaitse paranemine sõltub, kui edukalt suudetakse töövõimereformi 2016. aastast ellu viia (vt ka artikleid 3, 4 ja 27), selle kvaliteeditäiustustest ja sotsiaalhoolekandeteenustega varustamisest (vt ka artikleid 19, 20 ja 26). Puudega inimeste elatustaseme parandamist toetab ka uus Sotsiaalkaitse, kaasamise ja võrdsete võimaluste arengukava (praegu ettevalmistamisel). 2014. aastal allkirjastatud koostööleping kindlustamaks sotsiaalkaitset puudega või tervisekahjustusega inimestele aitab samuti kaasa puuetega inimeste elatustaseme tõstmisele (vt ka artikleid 3 ja 4).

Artikkel 23. OSALEMINE AVALIKUS JA POLIITILISES ELUS

213. Põhiseaduse (§48) kohaselt on kõigil inimestel õigus koonduda liitudesse ja mittetulundusühingutesse. Seega on ka puuetega inimestel õigus liituda mis tahes sellise organisatsiooniga ja moodustada ka uusi organisatsioone konkreetse eesmärgiga edendada ja kaitsta puuetega inimeste õigusi ning osaleda poliitilises tegevuses. Edendamaks poliitilist kaasatust kõigi jaoks, avaldab Eesti kogu seadustikku puudutavad eelnõud ja sellega seotud dokumendid kõigist ametkondadest avalikuks ligipääsuks interneti kaudu Seaduseelnõude Infosüsteemis (EIS).
214. Poliitika ja õigusaktide väljatöötamisel konsulteeritakse korrapäraselt puuetega inimesi esindavate organisatsioonide ja teiste kodanikuühendustega. Kõigile puuetega inimeste õigusi ja võrdsust mõjutavatele strateegilistele dokumentidele, programmidele ja õigusaktidele koostatakse mõjude analüüs. Valitsuse Kommunikatsioonibüroo käsiraamat kohustab valitsusasutusi kaasama poliitilisse protsessi ka huvigruppe. Tagamaks tõhusat osalemist selles, allkirjastati 2012. aastal Eesti valitsuse ja Eesti Puuetega Inimeste Koja vahel koostööpõhimõtete memorandum. Eesti Puuetega Inimeste Koda on katusorganisatsioon, mis esindab enamikke liite, mis ühendavad Eesti puudega inimeste huvisid.
215. Eesti Rahvusringhääling kannab iga päev üle viipekeeles siseriiklikke uudiseid. Subtiitrid lisatakse jutusaadetele ja teleajakirjanduslikele uurivatele lugudele. Mõned võõrkeelsed ülekanded ja võõrkeelsete sektsioonidega eestikeelsed ülekanded on varustatud ka audiokirjeldusega. Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskus ja Eesti Kurtide Ühing lõid koostööna veebipõhise videoportaali Viipekeele TV, mis koondab viipekeelevideoid erinevatest valdkondadest.
216. Poliitilisse erakonda kuulumise, rahvahääletustel osalemise ning presidendi, Riigikogu Euroopa Parlamendi ja kohalike omavalitsuste valimistel hääletamise ja kandidaadina osalemise õigus põhineb nõutaval vanusel, kodakondsusel, elukohal ja teovõimel. Isikul, kes vaimuhaiguse, nõrgamõistuslikkuse või muu psüühikahäire tõttu kehvasti ei suuda oma tegudest aru saada või neid juhtida, võib kohus tuvastada piiratud teovõime ja olukorrast sõltuvalt võib see olla seotud

ka isiku hääletusõigusega (tsiviilkohtumenetluse seadustik §526). Hääletusõigustega seonduva teovõime kao peab selgesõnaliselt kohtuotsuses ära märkima.

217. Valimiskord võimaldab isikul, kes füüsilise puude tõttu ei ole võimeline valimistoimingut ise sooritama, kasutada hääletamisel enda valitud abilist. Samuti on Eestis hästi välja arenenud ja populaarne e-hääletamine, mis tähendab, et kõik valijad saavad hääletada kõigil valimistel elektrooniliselt oma kodust või mis tahes kohast kogu maailmas. E-hääletamise veebileht toetab ka pimedaid ja vaegnägijaid, kuna vastab W3C WAI suunistele ja sobib JAWS ekraanilugejaga kasutamiseks. Traditsioonilise mitte-elektronilise hääletamise saab korraldada ka isiku kodus, parandusasutuses, haiglas ja hoolekandetasutuses ning Vabariigi Valimiskomisjon tutvustab seda võimalust aktiivselt kõigi valimiste eel.

Artikkel 30. OSALEMINE KULTUURIELUS, VIRGESTUS-,PUHKE- JA SPORDITEGEVUSTES

218. Keeleseaduse (§1) kohaselt on puuetega inimestel teistega võrdsetel alustel õigus oma kultuurilisele või keelelisele identiteedile, kaasa arvatud viipekeele ja kurtide kultuuri tunnustamisele ja toetamisele. Alates 2007. aastast tunnustatakse Eestis viipekeelt iseseisva ja seadusliku keelena.
219. Eesti keele arengukava aastateks 2011-2017 seab ülesandeks toetada viipekeele ja keeleliste erivajadustega inimeste keelekasutust ja viipekeele tõlketeenuse arendamist (sh kirjaliku tõlke teenus) kasutades digitaalse televisiooni kõiki võimalusi. Sihiks on seatud tõlkida eesti viipekeelde vähemalt 10% eestikeelsetest teleprogrammidest, edastada vähemalt 10% eestikeelsetest originaalsaadetest eestikeelsete subtiitritega ja lisada osale avalikest telesaadetest teadustaja koondtekst. Eesti Rahvusringhäälingu arengukava 2013-2016 rõhutab, et rahvusringhääling arendab loominguilisust, mis aitab lõimida Eesti eri põlvkondi ja eri taustaga inimesi ning kasvatada sallivust ühiskonnas. ETV2 edastab viipekeelseid uudiseid ja kordussaadetele lisatakse subtiitrid.
220. Uute kultuurihoonete ehitamisel ja vanade renoveerimisel võetakse maksimaalselt arvesse ratastoolikasutajate vajadusi. Liikumispuudega inimestel on riigi poolt rajatud kultuuriasutustesse parim võimalik ligipääs. Juhul, kui ligipääs mõnesse saali on lifti puudumisel takistatud, on teatrite töötajad koolitatud ratastoole tõstma. Mitmed teatrid on pakuvad erivajadustega inimestele ja nende saatjatele allahindlusega pileteid.
221. Teatrites kasutatakse tekstiribasid ja viipekeeletõlget (näiteks lasteetendusel "Koerahaldjas Mia"). Käivitatud on pilootprojekt, kus teatrisaali istmete alla on paigaldatud spetsiaalselt kuulmispuudega inimestele mõeldud seadmed, mis aitavad neil saada osa teatrietendustest. Mõnedesse teatritesse (nt teatrisse „Vanemuine“) on paigutatud uudse lahendusega helisageduslikud silmusvõimendid, mille abil on kuuldeaparaadiga inimestel võimalik helisid paremini ja selgemini kuulata. Heli kuulamiseks saab kasutada ka kõrvaklappe.
222. Koostöös Põhja- ja Lõuna-Eesti pimedate ühingutega on ellu viidud Eesti filmide ja teatrietenduste peititiitrite projektid. Alates aastast 2014 on Eesti Filmiinstituudi poolt rahastatud täispikad mängufilmid, animatsioonid ja üle 50 minuti pikad dokumentaalfilmid

varustatud subtiitritega vaegkuuljatele ja -nägijatele. tARTuFF filmifestivali raames toimus ümarlaud "Erivajadustega inimeste ligipääs kultuurile", mis oli suunatud puudega inimeste osavõtule kultuuritegevuses ja nende suurimatele reaalsele takistustele.

223. Muuseumide Seadus (§2) sätestab, et oma tegevustes võtab muuseum arvesse puuetega inimeste vajadusi. Riikliku muuseumi külastamine on tasuta alla 16-aastasele puudega lapsele ja tema saatjale ning 16-aastasele ja vanemale sügava puudega inimesele ja tema saatjale.
224. Kujutav kunst on muutunud puuetega inimestele aina enam kättesaadavaks. Liikumis- ja intellektipuudega inimeste, samuti vaegnägijate ja -kuuljatele ligipääsu Eesti Kunstimuuseumile on parandatud. Kultuuriministeeriumi muuseuminõukogu haridusosakond on tegelenud küsimusega, kuidas kaasata muuseumi töösse erivajadustega inimesi. Eesti Kunstimuuseum täiendab oma näitusi eriprogrammidega vaegnägijatele ja viib läbi intellektipuudega inimestele kohandatud haridusprogramme.
225. Projekti „Erivajadustega noor Kunstimuuseumis“ raames algatati koostöö Eesti Kunstimuuseumi hariduskeskuse ja Tallinna sotsiaalasutuste vahel, et luua erivajadustega noortele aktiivõppe meetodite kaudu võimalused kunstiga tutvumiseks. Samuti eksponeeritakse puuetega inimeste tehtud kunsti. Näiteks korraldati 2014. aastal rahvusvaheline näitus "Silmast silma", kus esitleti vaimsete häiretega inimeste töid.
226. Muuseumitöötajatele korraldatakse koolitusi ja seminare. Näiteks on Eesti muuseumipedagoogide suvekooli ja Balti museoloogiakooli suvekursuste teemade hulgas olnud arutlusel erivajadustega inimeste kaasamise võimalused muuseumi tegevustesse. Muuseumidele antavate toetuste saamise tingimused sisaldavad nõuet kasutada rahastust muuhulgas ka puuetega inimeste ligipääsetavuse parandamiseks. Mitmed puudega inimesed on saavutanud andmesisestaja kvalifikatsiooni Pärnu ja Tartu maakondade muuseumides.
227. On loodud võimalused kaasamiseks puuetega inimesi (näiteks viipekeelt kasutavad giidid) kultuurilistesse tegevustesse, aga needsamad korraldavad asutused on teavitanud selle võimaluse vähesest kasutamisest. Enam, kui pooled (54%) puudega inimestest ei osale mingis kultuurilises tegevuses, võrrelduna 35,5% puudeta inimestega. Vaid 5,6% puudega inimestest osaleb kultuurilistes tegevustes vähemalt kolm korda kuus, võrrelduna 20,8% puudeta inimestega. Kultuuritegevuses osalemise põhilised takistused on madal sissetulek, halb tervislik seisund, halb füüsiline juurdepääsetavus kultuurihoonetele ja toetavate teenuste (transport, isikliku abistaja teenused) vähesus. 9,6% puudega ja 36,1% puudeta inimestest tegeleb füüsilise treeninguga. Seega on vaja suuremat panust informatiivsesse tegevusse kultuuriasutuste poolt pakutavate võimaluste kaardistamisega ning selle info jagamisega Eesti Puuetega Inimeste Koja ja selle liikmesorganisatsioonidega. Samuti on vajalik kultuuriklubide ja tegevuste (näiteks Põhja-Eesti Pimedate Ühingu teatriklubi, mis pakub erivajadustega inimestele võimaluse etendustes osaleda) propageerimine.
228. Eesti kultuuripoliitika põhialustes aastani 2020 on välja toodud põhimõte, et riik toetab erivajadustega inimeste kultuurist osasaamise võimaluste parandamist, arvestades kultuuritaristu rajamisel liikumispuudega inimeste vajadustega ja toetades kultuuriasutustes kuulmis- ja nägemispuudega inimeste kaasamiseks elluviidavaid algatusi ja programme.

229. Eesti Hoiuraamatukogu filiaalina tegutseva Eesti Pimedate Raamatukogu ülesanne on valmistada, koguda, säilitada ja laenutada nägemispuudega inimestele heli- ja punktkirjas teavikuid. Nägemispuudega inimeste tegevust, rehabilitatsiooni ja õpetamist käsitlevaid tavakirjas teavikuid laenutatakse kõikidele soovijatele. 2013. aastal oli raamatukogul ligikaudu 17 000 kodulaenutust.
230. Rahvaraamatukogude seaduse (§15) kohaselt peavad raamatukogud korraldama inimestele, kes tervisliku seisundi tõttu ei ole võimelised raamatukogu külastama, nende soovi korral tasuta koduteenindust. Eesti Rahvusraamatukogul ja avalik-õiguslike ülikoolide raamatukogudel on tagatud sissepääs puuetega inimestele ja raamatukoguteenuste kättesaadavus.
231. Eesti spordipoliitika üldpõhimõtted aastaks 2030 määratleb Eesti spordipoliitika visiooni, eesmärgid ja arendamisprioriteeteid, võttes arvesse ka puudega inimeste vajadusi. Dokument võeti Riigikogus vastu 2015. aasta veebruaris. Rahvastiku Tervise arengukava aastateks 2009-2020 püstitab ülesande luua võimalused erivajadustega inimeste kaasamiseks sporditegevustesse.
232. Eestis tegutseb 17 invaspordiorganisatsiooni, harrastajaid on ligikaudu 450. Eesti Paraolümpia Komiteesse kuulub viis katusorganisatsiooni (Eesti Invaspordi Liit, Eesti Kurtide Spordiliit, Eesti Pimedate Spordiliit, Eesti Puuetega Inimeste Ujumisliit, Eesti Vaimsete Puuetega Inimeste Spordiliit), kes tegelevad invaspordiga nii harrastuse kui professionaalsel tasemel. Spordialaliidud, teised spordiorganisatsioonid ning Eesti Puuetega Inimeste Koja allorganisatsioonid pakuvad puuetega inimestele järjest rohkem treeninglaagreid ning võimalusi liikumisharrastustega tegelemiseks. Riiklikul tasandil koordineerivad ja rahastavad puuetega inimeste sportimist Kultuuriministeerium ja Sotsiaalministeerium.
233. Viimastel aastatel on spordiürituste korraldajad pööranud järjest rohkem tähelepanu puudega inimeste kaasamisele. Näiteks Jüri Jaasoni Kahe Silla Jooksus peetakse eraldi arvestust ratastoolis distantsi läbinute vahel. 2014. aasta oli Eestis kuulutatud liikumisaastaks, mille raames toimus mitmeid üritusi ka puudega inimestele (nt jooksukross intellektipuudega inimestele). Spordiregistri andmetel on Eestis 2500 spordiobjekti, milles 223-le on rajatud infrastruktuur puuetega inimeste jaoks.

III. PUUETEGA POISTE, TÜDRUKUTE JA NAISTE OLUKORD

Artikkel 6. PUUETEGA NAISED

234. Sooline võrdõiguslikkus ja soopõhise diskrimineerimise keeld on toodud Eesti Vabariigi Põhiseaduse §12. Kõige olulisem seadusloomeline areng on olnud soolise võrdõiguslikkuse seaduse vastuvõtmine 2004. aastal eesmärgiga tagada sooline võrdõiguslikkus ning edendada meeste ja naiste võrdset kohtlemist kui põhilist inimõigust ja avalikku hüve ühiskonnaelu kõigis valdkondades. Seadus keelustab soopõhise diskrimineerimise era- ja avalikus sektoris ning sätestab õiguse kahjuhüvitusnõudele. Seadus nõuab kõigil haldustasanditelt soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamist oma põhimõtetes, strateegiates ja tegevuskavades. Samuti kohustab seadus haridus- ja teadusasutusi ning tööandjaid soolist võrdõiguslikkust edendama.

Seaduses on määratletud otsene ja kaudne diskrimineerimine, sooline võrdõiguslikkus, meeste ning naiste võrdne kohtlemine, soopõhine ja seksuaalne ahistamine ning kehtestatakse jagatud tõenduskohustuse reegel. Erilist rõhku pannakse tööalasele diskrimineerimisele. Samuti võimaldab seadus kasutada soolise võrdõiguslikkuse edendamiseks teatavaid positiivseid meetmeid.

235. Soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamise tähtsus Eestis kasvab jätkuvalt. Ministeriumide esindajatest koosnev ja Sotsiaalministeriumi poolt koordineeritud soolise võrdõiguslikkuse nõukogu on seadnud eesmärgiks pakkuda koolitusi soolise võrdõiguslikkuse teemal laiale ringile riigitöötajatele ning koostada soolise võrdõiguslikkuse strateegiaid erinevatele poliitikavaldkondadele. Lisaks loodi 2013. aastal valitsust nõustavaks organiks soolise võrdõiguslikkuse voliniku ametikoht. Valitsus pakub kodanikuühiskonna asutustele võimaluse tõstatada murekohti ja tuua välja olulisi valitsuse algatusest välja jäänud sekkumisvaldkondi. Sotsiaalkaitseminister määrab soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku kui iseseisva ja erapooletu eksperdi, kes tegutseb iseseisvalt, jälgib vastavust Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise Seadusele.
236. Viimastel aastatel on soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinik aina aktiivsemalt puuetega tüdrukute ning naiste õigusi ja huve edendanud. Alates aastast 2013 on volinik viinud ellu projekti diskrimineerimise vastase õiguskaitse tugevdamiseks, tõstes teadlikkust õigustest ja aidates diskrimineerimise ohvreid vahetult strateegilise lepituse kaudu ning tõstes diskrimineerimise ohvritele abi osutavate ametnike võimekust. Avaldatakse teabematerjale, mis keskenduvad eelkõige vähemusrühmadele ja haavatavatele ühiskonnagruppidele, kellel on suurem tõenäosus langeda soolise ja mitmese diskrimineerimise ohvriks.
237. Esimeses järgus antakse välja ka teabematerjalide komplekt, mis on suunatud puuetega naistele, kellel on suurem oht tööturul (mitmese) diskrimineerimise ohvriks langeda kui puuetega meestel. Arvestades puuetega inimeste ja eriti puuetega naiste kõrget töötuse määra (ainult 25% raske puudega ja 44% keskmise puudega naistest töötavad), pööratakse erilist tähelepanu sellele, kuidas kaotada tõkked nende aktiivsele osalemisele tööelus. Samuti käsitlevad infomaterjalid probleemi, et naised on kõige sagedamini puuetega pereliikmete peamisteks hooldajateks ning nende hoolduskoormus ja kodused kohustused takistavad neil tööturul osaleda. Teine tegevuste komplekt on suunatud soolise võrdõiguslikkuse edendamisele ning soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamise paremale kaasamisele erinevate osapoolte põhimõttesse ja tegevusse, eriti avalikus sektoris.
238. Kodanikuühiskonnas kaitsevad puuetega naiste ja tüdrukute õigusi mitmed organisatsioonid, nende hulgas Eesti Inimõiguste Keskus ja Eesti Puuetega Inimeste Koda. Konkreetsemalt on Eesti Puuetega Naiste Ühing (EPNÜ) alates 1998. aastast aidanud erivajadustega naistel ja tütarlastel ühiskonda lõimuda, tõstes nende teadlikkust ning sotsiaalset aktiivsust. EPNÜ tõstab avalikkuse teadlikkust puuetega naiste õigustest, kohustustest ja vajadustest, et soodustada erivajadustega naiste suhtes salliva ning kaasava keskkonna loomist. Samuti jälgib EPNÜ rahvusvaheliselt tunnustatud inimõiguste austamist erivajadustega naiste suhtes ning teeb riigi- ja kohalike omavalitsusüksuste asutustele ettepanekuid meetmete osas, mis suurendaksid puuetega naiste võimet iseseisvalt aktiivsete ühiskonnaliikmetena toime tulla.

Artikkel 7. PUUDEGA LAPSED

239. Eesti on ratifitseerinud ÜRO lapse õiguste konventsiooni ning seda loetakse riikliku õiguse lahutamatuks osaks. Samuti on kõigis Euroopa Liidu õiguse rakendamise küsimustes Eestile siduv Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 24, mille kohaselt lapsed võivad vabalt väljendada oma seisukohti ning neid seisukohti võetakse arvesse lapsega seotud küsimustes vastavalt tema vanusele ja küpsusele. Samuti peavad nii avalikud kui erasektori asutused kõigis lastega seonduvates tegevustes võtma eelkõige arvesse laste parimaid huvisid. Need põhimõtted on selgelt sõnastatud ka uues 19. novembril 2014 vastu võetud ja 2016. aastal jõustunud uues lastekaitse seaduses.
240. Lastekaitse seadus seab esikohale lapse õigused ja kohustab kõiki inimesi kohtlema igat last nagu isiksust, tema omapära, vanust ja sugu arvestavalt. Seadus sätestab selgesõnaliselt, et kõigi lastel on võrdsed õigused abile, hoolele ja arengule, olenemata nende soost, tervisest või puudest. Lastekaitse seaduse, sotsiaalhoolekande seaduse, perekonnaseaduse ja menetlusõiguse kohaselt võivad lapsed sõltumata puudest vabalt oma arvamust avaldada ja vähemalt 10-aastase lapse arvamust tuleb teda puudutavates küsimustes arvesse võtta, kui tema küpsus seda võimaldab.
241. Kõik lastega seonduvad riiklikud strateegiad põhinevad laste ja perede arengukaval aastateks 2012-2020, mis lähtub veendumusest, et iga laps on väärtuslik. See tähendab, et kõigis laste ja peredega seonduvates otsustes ning strateegiates seab riik esikohale lapse ja pere huvid, vajadused ja heaolu, tagamaks kõigile Eestis elavatele lastele võrdsed õigused ning võimalused.
242. Lisaks riiklikele ja kohalikele toetustele, rehabilitatsioonile ja teistele sotsiaalteenustele (vt ka aruannet artiklite 19 ja 28 kohta) on puudega lastele ja nende peredele suunatud täiendavad teenused. Võimaldamaks puudega laste peredele normaalset igapäevaelu on Sotsiaalministeerium seadnud aastateks 2014-2020 eesmärgi toetada kohalikke omavalitsusi teenuste (transporditeenus, lapsehoid ja toetavad teenused raske ja sügava puudega lastele) arendamises ja pakkumises puudega lastele. Uue lastekaitse seaduse rakendamisest tulenevate reformide eesmärgiks on praeguse süsteemi ümberkujundamine eesmärgiga tagada, et puudega lapsed saavad vajalikku toetust, ligipääsu haridusele ja igapäevaelu tegevustele.
243. Lisaks peredel suunatud toetavatele teenustele, rakendatakse asendushooldust olukorras, kus puudega laps ei saa elada koos oma bioloogiliste vanematega. 22,7% lastest, kes elavad erinevates asendushooldusasutustes on puudega (2014. aasta lõpuks oli asendushoolduse all 580 puudega last, asendushoolduses olevate laste koguarv on 2556). Enamik neist (73,3% ehk 425 last) elab asenduskodus. Siiski ei ole puue seaduslik alus lapse asendushooldusasutusse panemiseks.
244. Alates 2011. aastast täidab õiguskantsler lasteombudsmani ülesandeid. Õiguskantsler täidab seadusandliku ja täidesaatva võimu järelevalve ülesandeid ja juhtida tähelepanu puudujääkidele. Lasteombudsmanina on õiguskantsleril õigus kaasa rääkida arengustrateegiates ning pöörata tähelepanu võimalikele konfliktikohtadele ÜRO Lapse Õiguste konventsiooni ja Eesti Vabariigi Põhiseadusega.
245. Lasteombudsman külastab erivajadustega laste koole, nende asendushooldekodusid ja

turvakodusid vastavalt oma töögraafikule ja seatud prioriteetidele. Teisi laste hoolekandeesutusi külastab lasteombudsman juhtudel, kui selleks on esitatud eraldi avaldus.

246. Puudega laste olukorda ja olukorra parandamiseks suunatud meetmed on kirjeldatud ka aruande artiklites 18, 23, 24, 26, 28 ja 30.

IV KONKREETSSED KOHUSTUSED

Artikkel 31. STATISTIKA JA ANDMEKOGUMINE

247. Isikuandmete kaitse ja statistika kogumine on reguleeritud isikuandmete kaitse seaduse, riikliku statistika seaduse ja avaliku teenistuse seadusega.
248. Isikuandmete kaitse seadus (§1) sätestab, et isikuandmete töötlemisel tuleb kaitsta füüsilise isiku põhiõigusi ja -vabadusi, eelkõige õigust eraelu puutumatusel. Inimese nõusolekuta võib isikuandmeid töödelda ainult teadusuuringute tarbeks või ametlikuks statistikaks vaid kodeeritud kujul. Seaduslikult kehtestatud erandid on lubatud vaid teadusuuringutest tuleneva ülekaaluka avaliku huvi korral ja juhul, kui inimese õigused ei saa ülemäära kahjustatud. Andmeid terviseseisundi või puude kohta loetakse delikaatseteks isikuandmeteks, mida võib töödelda ainult inimese nõusolekul.
249. Statistikat puudega inimeste olukorrast kogub Statistikaamet Eesti Sotsiaaluuringu, Eesti Tööjõu-uuringu, Tööelu uuringu ja Leibkonna eelarve uuringu kaudu. Tervisliku seisundi, vananemise ja pensioniga seotud andmestikku kogutakse vastavate tervise-, vananemise- ja pensioniteemaliste uuringutega. 2014. aastal viidi läbi suuremahuline Eesti Terviseuuring. Puudega inimesi puudutav andmestik (sh üldstatistika, leibkonna iseloomustused, tööhõive, vaesus, toimetulek ja ajakasutus) on kättesaadav Eesti Statistikaameti andmebaasi vastavast rubriigist. Statistikaamet koostab regulaarseid statistilisi ülevaateid, hoiab veebis logi ja avaldab iga-aastast Eesti statistika aastaraamatut ning temaatilisi publikatsioone. 2014. aasta detsembris avaldati artiklite kogum puudega inimeste sotsiaalsest integratsioonist.
250. Lisaks riikliku statistika seaduse kohaselt kogutavale riiklikule statistikale kogub, analüüsib ja avaldab Sotsiaalministeerium regulaarset sotsiaalhoolekande statistikat. Sotsiaaltöötajate igapäevane töövahend sotsiaalteenuste ja -toetuste andmeregister STAR annab statistikat ka kohalike omavalitsuste sotsiaalteenuste ja toetuste kohta. Tervise Arengu Instituut korraldab tervishoiusektori iga-aastast aruandlust, uuringuid ja analüüse. Sotsiaalministeeriumi kodulehel avaldatakse ministeeriumi poolt ettevalmistatud Eesti tööjõuturu olukorra igakuised ülevaated. Tööjõuturuteenuste statistikat avaldatakse Töötukassa kodulehel. Erivajadusega õpilaste andmed (välja arvatud puuetega ja koduste koolieelikute ning lapsehoiuteenuste alla kuuluvad lapsed) kogub ja avaldab Eesti Hariduse Infosüsteem EHIS.
251. Lisaks ametlikule statistikale viiakse puuetega inimeste ja nende pereliikmete olukorra kohta läbi regulaarseid uuringuid. 2005. aastal viis Sotsiaalministeerium läbi esimene 5-aastase intervalliga uuringu (järgmine uuring on planeeritud aastale 2015) puuetega inimeste ja nende pereliikmete toimetuleku ja vajaduste kohta. Esimene uuring puuetega lastega perede toimetuleku ja vajaduste kohta viidi läbi aastal 2009 ning planeeritud kordusuuring toimub

aastal 2016.

Artikkel 32. RAHVUSVAHELINE KOOSTÖÖ

252. Eesti on alates 1998. aastast doonorriigina arengukoostöös osalenud. Eesti kuulub ÜRO Inimõiguste Nõukogusse ning on rahvusvaheliste organisatsioonide kaudu inimõiguste ja põhivabaduste kaitsele ja edendamisele pühendunud. Enamik riiklikust arenguabist jõuab arengumaadesse läbi Euroopa Liidu eelarve ning rahvusvaheliste organisatsioonide nagu Euroopa Liit, ÜRO ja Maailmapank.
253. Käesoleval ajal põhineb arengukoostöö Eesti arengukoostöö põhimõtetel, mille Riigikogu võttis vastu 2003. aasta jaanuaris, ning Eesti arengukoostöö ja humanitaarabi strateegial aastateks 2011-2015. Strateegia põhineb üldistel rahvusvahelistel arengukokkulepetel ja -eesmärkidel, sealhulgas ÜRO aastatuhande arengueesmärkidel ning Euroopa Liidu arengupoliitilistel otsustel ja suunistel. Kuigi puuetega inimeste õigusi ei ole selgesõnaliselt mainitud, käsitletakse kõigis arengukoostöodes inimõigusi, soolist võrdõiguslikkust ja keskkonnasõbralikkust. Aastatel 2011-2015 keskendutakse Eesti sotsiaalsfääri, riigivalitsemise ja reformide alaste kogemuste edasiandmisele Armeeniale, Aserbaidžaanile, Valgevenele, Gruusiale, Moldaaviale ja Ukrainale kui prioriteetsetele partnerriikidele. Erilist tähelepanu pööratakse info- ja sidetehnoloogiate ning tervishoiu avaliku kättesaadavuse edendamisele. Moldaavias on arengukoostöö raames toetatud projekti eesmärgiga edendada puuetega inimeste kaasatust aktiivsesse sotsiaalellu, sealhulgas tööturule, pakkudes selleks koolitusi ja rehabilitatsiooni.
254. Eesti riik toetab ka Eesti Arengukoostöö Ümarlaua pingutusi arengukoostööks. Nimetatud ümarlaud on valitsusväline katusorganisatsioon, mis ühendab rahvusvahelisse arengu, humanitaarabi ja globaalse hariduse edendamisega tegelevaid, sealhulgas kahepoolsetes koostööprojektides osalevaid mittetulundusühinguid ja nende liikmeid. Eesti Puuetega Inimeste Koda on puuetega inimeste organisatsioonina ühendava katusorganisatsioonina samuti mitmetes arengukoostöö projektis osalenud. Eesti Puuetega Inimeste Koja liikmed on jaganud oma teadmisi Kasahstanis, Lätis ja Leedus ning võtnud vastu delegatsioone Kasahstanist, Usbekistanist ja Lätist.

Artikkel 33. RIIKLIK RAKENDAMINE JA JÄRELVALVE

255. Eestis on valitsusesiseseks keskseks üksuseks määratud Sotsiaalministeerium. Sotsiaalministeerium vastutab konventsiooni rakendamise eest oma vastutusallas ja hõlbustab sellega seotud tegevusi valitsuse ja kohalike omavalitsuste erinevates valdkondades. Iga ministeerium vastutab Konventsiooni rakendamise eest enda valitsusallas. Ministeeriumidevahelist koostööd toetab koostöökogu (vt allpool).
256. 2012. a märtsis sõlmiti Vabariigi Valitsuse ja puudega inimeste esindusorganisatsioonide vaheline koostööpõhimõtete memorandum ja moodustati nõuandva organina Koostöökogu, mille ülesanne on tuua puudeprobleeme igapäevaelu ja koordineerida tegevusi puudega inimeste õiguste kaitse tagamiseks (vt ka aruannet artiklite 3 ja 4 kohta).

257. Eesti on alates konventsiooni ratifitseerimisest teinud tööd, et määrata või kehtestada raamistik, sealhulgas sõltumatu mehhanism konventsiooni rakendamise edendamiseks, kaitsmiseks ja seireks. 2014. aastal tehti sõltumatule poliitikauuringute keskusele Praxis ülesandeks esitada analüüs selle kohta, kas ja millisele organile peaks usaldama seiremehhanismi eest vastutamine. Uuringu tulemusel moodustati Konventsiooni artikkel 33 põhimõtete järgi töötav komisjon. Komisjoni kuulusid eraldiseisvad eksperdid, kes on koostanud põhimõtted ja näidikud konventsiooni rakendamise jälgimiseks.
258. 2015. aasta alguses alustati ettevalmistusi soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku nimetamiseks konventsiooni sõltumatuks järelevalvemehhanismiks. Selleks tehakse vajalikud parandused seadusandluses ja määratakse vajalikud ressursid selle ülesande täitmiseks.
259. Nagu on märgitud aruande artiklis 4, on Sotsiaalministeeriumis koostamisel heaolu arengukava aastateks 2016-2023, millega sätestatakse selge strateegia puudepoliitikale, st võrdse kohtlemise edendamisele ja kaitsele, puude alusel mittediskrimineerimise nõude järgimisele, mõistlike kohanduste võimaldamisele ja teiste puuetega inimeste konventsioonist tulenevate kohustuste täitmisele.
260. Käesoleva aruande on koostanud Sotsiaalministeerium koostöös teiste ministeeriumidega. Aruande koostamise käigus kutsuti Eesti Inimõiguste Keskust, Eesti Inimõiguste Instituuti, Eesti Patsientide Esindusühingut ja Eesti Puuetega Inimeste Koda ning kõik selle liikmesorganisatsioonid esitama oma tähelepanekuid konventsiooni rakendamise kohta. Enne eelnõu lõppversiooni esitamist korraldati huvigruppidele arvamuse väljendamiseks ka seminar. Neile organisatsioonidele esitati aruande eelnõu ning nad osalesid ka seminaril, kus avaldasid aruande autoritele oma arvamusi ja esitasid kirjalikult oma kommentaarid. Lisaks korraldati